

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Barbara Golub

**GOVORNA KULTIVIRANOST VODITELJEV INFORMATIVNIH
RAZPRAVLJALNIH ODDAJ: PRIMER ODDAJ TARČA IN TRENJA**

Diplomsko delo

**Ljubljana 2007
UNIVERZA V LJUBLJANI**

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Barbara Golub

Mentorica: izr. prof. dr. Monika Kalin Golob

Somentorica: asist. mag. Tina Verovnik

**GOVORNA KULTIVIRANOST VODITELJEV INFORMATIVNIH
RAZPRAVLJALNIH ODDAJ:
PRIMER ODDAJ TARČA IN TRENJA**

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

*Hvala izr. prof. dr. Moniki Kalin Golob in asist. mag. Tini Verovnik za
nesebično pomoč in strokovne nasvete;
mami in atiju, ker sta me naučila vsega, kar je zares pomembno, in
Žigu, ker je verjel vame, tudi ko sama nisem.*

IZJAVA O AVTORSTVU DIPLOMSKEGA DELA

GOVORNA KULTIVIRANOST VODITELJEV INFORMATIVNIH RAZPRAVLJALNIH ODDAJ: PRIMER ODDAJ TARČA IN TRENJA

Govor je najpogostejši način, prek katerega se jezik prenaša v okolje. Človek govori veliko pogosteje kot piše, vendar pa je izobraževalni sistem oblikovan tako, da se otroci bolj intenzivno učijo pisane besede, govorjenje pa je z izjemo ustnega izpraševanja pogosto zanemareno. Medtem ko je pisani slovenski jezik kodifikacijsko sorazmerno dobro urejen, pravila govorjenega jezika še niso povsem oblikovana. Vsak prispevek h kodifikaciji kultivirane javne govorice je tako več kot dobrodošel, saj naj bi vsaj javni delavci (novinarji, politiki ...) vedeli, kako v govoru uporabljati svoj materni jezik, da bo kar najbolj ustrezen vsakokratni govorni situaciji. Prav v ta namen smo se lotili razčlenbe govora voditeljice Televizije Slovenija Lidijske Hren in voditelja POP TV Uroša Slaka. Glede na to, da sta voditelja javna govorca in da vodita dve informativni razpravljalni oddaji v delu dneva, ko je gledanost televizije največja, smo izhajali iz teze, da bosta izjemno govorno usposobljena. Namen diplomskega dela je bil tako opraviti temeljito jezikoslovno raziskavo govora obeh voditeljev, ki bo definirala pomen govora v sodobnem televizijskem voditeljstvu in razmejila normo od napak. S pomočjo analize smo problematizirali sprotno tvorjenje kultivirane televizijske govorice in ugotovili, da jima povzroča kar nekaj težav. Njun govor smo razčlenili na posamezne ravni, hkrati pa smo upoštevali tudi govorno situacijo ter umestili voditeljstvo v širši kontekst in ga obravnavali celostno.

Ključne besede: televizijski voditelj, informativna razpravljalna oddaja, govorna kultiviranost

LANGUAGE CULTURE OF THE TALK SHOW HOSTS ON THE EXAMPLES OF THE SHOWS 'TARČA' AND 'TRENJA'

Speech is the commonest way through which the language is projected into the environment. Man speaks much more than he writes. Despite this fact, the school systems mainly focus on teaching children the written word, while speaking, with the exception of oral examination, is somewhat disregarded. Whilst the written Slovenian language is mostly well-codified, the rules on spoken language still remain to be formed. Thus every contribution to the codification of a cultured public language is more than welcome, as all civil servants (i.e. journalists, politicians, etc.) should be aware of the proper use of their mother tongue, so that the latter is as agreeable and suitable as possible in each speech situation. With this in mind, the present thesis gives an analysis of the speech of two TV hosts: Lidija Hren from the national TV station Televizija Slovenija and Uroš Slak from the commercial TV station POP TV. Taking into account the fact that both of them are public speakers and that they host talk shows in the prime time, we derive from thesis that they possess excellent language skills. The purpose of the thesis is thus to conduct an extensive linguistic research into the speech of both hosts in order to define the meaning of talk in modern host strategies and differentiate between the norm and mistakes. The analysis shows that simultaneous speech production causes both hosts quite a few difficulties. Their speech was analysed through distinct levels, with regard to speech situation and whole treat of the host phenomenon.

Key words: TV host, talk show, language culture

KAZALO

UVOD	7
1. SPECIFIČNOST TELEVIZIJE IN NJENE PRODUKCIJE.....	11
1.1 Paradoks: poplava informacij vs. apatija občinstva	12
1.2 Televizijski voditelj in njegov govor: iz bralca v zvezdo	13
1.3 Voditelj informativne razpravljalne oddaje in govorna kultiviranost	16
1.4 Televizija Slovenija vs. POP TV: podobni ali različni?.....	18
2. INFORMATIVNA RAZPRAVLJALNA ODDAJA	21
2.1 Tarča.....	24
2.2 Trenja	25
3. VODITELJ INFORMATIVNE RAZPRAVLJALNE ODDAJE.....	25
3.1 Dvojno poslanstvo voditelja informativne razpravljalne oddaje.....	26
3.2 Lidija Hren	28
3.3 Uroš Slak	28
4. IZBOR IN PRIPRAVA GRADIVA	29
5. JEZIKOVNA ANALIZA	29
5.1 Govorna realizacija.....	30
5.1.1 Kvaliteta in kvantiteta samoglasnikov	30
5.1.2 Naglas in narečnost	32
5.1.3 Besedilna fonetika	36
5.1.3.1 Členitev s premori	37
5.1.3.2 Jakostna izrazitost.....	41
5.1.3.3 Stavčna intonacija.....	41
5.1.3.4 Register.....	42
5.1.3.5 Hitrost govora.....	42
5.1.3.6 Obarvanost glasovja	43
5.1.4 Mašila	43
5.2 Izbira jezikovnih sredstev.....	47
5.3 Upoštevanje slovničnih pravil	48
5.4 Vnaprejšnja priprava govora pri informativni razpravljalni oddaji.....	50
5.4.1 Začetki oddaj	51
5.4.2 Zaključki oddaj.....	55

6. SKLEP.....	57
SEZNAM TABEL.....	61
LITERATURA IN VIRI	62

UVOD

Slovenščina sodi med manj znane, manjše svetovne jezike, saj jo aktivno govorita le slaba dva milijona Zemljinih prebivalcev. Pretežna večina teh govorcev jo jemlje kot občo danost, s katero se ne ukvarja v ničemer drugem, kot da besede povezuje v povedi. Strokovnjaki in ozaveščeni govorci pa se vse bolj zavedajo, da je treba slovenski jezik kljub (ali prav zaradi) majhnosti proučevati in kodificirati, saj bo le tako preživel pritiske globalizacije in se ohranil tudi za zanamce. Jezik je namreč ena bistvenih sestavin naroda – nujen za njegovo razpoznavnost in že za sam njegov obstoj. Zato je prav, da se sleherni govorec slovenščine zaveda, da je majhnost jezika pravzaprav prednost, saj ima takó močnejšo narodnozavedno in povezovalno vlogo – daje identiteto in ohranja narod.

Vsak jezik na sistemskem nivoju potrebuje pravila, da sploh lahko deluje – tako nastajajo in se obnavljajo vsi slovarji in pravopisi tega sveta. Težje je jezik sistematizirati na ravni govora, pri čemer je vzorčni primer prav slovenščina. Ta s svojimi osmimi narečnimi skupinami (po Toporišiču (2000: 23) koroško, primorsko, rovtarsko, gorenjsko, dolensko, štajersko, panonsko in – mešano ter pretežno mlado – kočevsko) sodi med govorno izjemno raznolike jezike, zato je uzakonitev ene same govorne norme praktično nemogoča. Urbančič ugotavlja (1972: 7), da narečne govorice »/p/raviloma služijo ustnemu sporazumevanju ljudi, ki niso pod vplivom knjižnega jezika, pri nas danes zlasti starejših ljudi izven večjih centrov«.

»Kadar o nekom rečemo, da govori slovensko, hočemo s tem povedati, da govori poseben, samosvoj jezik, ki ga je treba ločiti od drugih« (Toporišič 2000: 13). To ločevanje zajema vse oblike slovenskega jezika (po Toporišiču (prav tam) »knjižno, narečno, pogovorno, slengovsko, žargonsko, vsakdanjo občevalno, strokovno, umetnostno, sodobno, preteklo itd.«), ki jih Toporišič poimenuje zvrsti. Avtor ločuje (2000: 13) pet glavnih snopov zvrsti: socialne (knjižni jezik in narečja ter pokrajinski pogovorni jeziki), funkcijske (praktičnosporazumevalna, strokovna, publicistična, umetnostna), prenosniške (govorjena, pisana), časovne ali zgodovinske (sodobna, pretekla) in mernostne (vezana, nevezana). Za našo raziskavo je zlasti relevantna socialna zvrstnost slovenskega jezika, saj bomo skušali razmejiti knjižne od neknjižnih prvin v govoru dveh televizijskih voditeljev razpravljalnih informativnih oddaj (voditelja Trenj Uroša Slaka in voditeljice Tarče Lidijske Hren) in določiti, kolikšen odmik v neknjižnost je glede na naravo analiziranih oddaj še dopusten. Poleg

Toporišičeve *Slovenske slovnice* bomo izhajali tudi iz Urbančičevega dela *O jezikovni kulturi*, zlasti poglavij, v katerih deli slovenski jezik na posamezne plasti. Znotraj jezika ločuje (1972: 7) tri plasti jezikovnih tvorb: regionale (narečja in iz njih razvijajoči se pogovorni jezik), socialne (žargoni) in knjižni jezik. Ugotoviti bomo skušali tudi, v kolikšni meri sta si delitvi obeh jezikoslovcev identični in v katerih delih sta si nasprotni.

Najpogostejši način, prek katerega se jezik projecira v okolje, je govorjenje. Človek govori veliko pogosteje kot piše, vendar pa je izobraževalni sistem oblikovan tako, da se otroci bolj intenzivno učijo pisane besede. Kot ugotavlja Verovnikova (2005a: 33), se je tudi z zgodovinskega vidika začel kultivirani izraz slovenskega jezika prej oblikovati v pisni kot v govorjeni obliki:

Zgodovinski razlogi za to so znani – dolgo se je lahko razvijalo le slovensko cerkveno govorništvo, pa še to v omejeni obliki. Priložnosti za javni, tj. širšim množicam namenjen posvetni slovenski govor pa so se začele pojavljati šele po pomladi narodov, zlasti v obdobju t. i. narodnih taborov in zelo priljubljenih čitalnic. Kontinuiranega in vseskozi jezikoslovno reflektiranega razvoja kultiviranega govora tudi potem nismo doživeli; zgodovina nas je pač premetavala iz ene državne tvorbe v drugo, jezik pa je bil še najbolj avtonomen v pisanju. Pomanjkanje tradicije, na katero bi se lahko oprli v trenutku, ko je slovenščina naenkrat morala začeti opravljati vse, tudi javne naloge državnega jezika, občutimo še danes.

Skrb za govorjeni jezik in njegovo nego¹ tako nikakor ni neumestna – zlasti če se zavedamo, kako močno različni dejavniki (npr. narečna skupina, družbeno okolje ipd.) vplivajo nanj. Zlasti problematična je v tem oziru javna govorjena beseda, saj naj bi bili prav javni govorniki zgled govorne kultiviranosti.

Izhajali bomo iz predpostavke, da je na televizijski govor vplival nagel razvoj medijev v zadnjih 50 letih. Biti pismen dandanes ne pomeni več zgolj znati brati in pisati, pač pa – kot pravi Manca Košir v uvodu v *TV novice* avtorjev Špele Šipek in Tomaža Peroviča (1998: 12) – »/f/unkcionalna pismenost ob koncu 20. stoletja /.../ pomeni znati brati in razumeti besedila množičnih občil, ki so dominantno čtivo vseh generacij«. Funkcionalna pismenost ne pomeni

¹ O *negi* jezika govori tudi Kalin Golobova (2003a: 256), ki razume jezikovno kulturo kot »teoretično podprto nego knjižnega jezika, katere cilj je vsestransko razvit knjižni jezik (širši pomen), in stopnjo ustreznosti jezikovnega pojava jezikovnim in sporočanjским normam (ožji pomen)«.

zgolj razumeti goli tekst, ki nam ga novinar posreduje, pač pa znati razbrati tudi ostale kode, denimo izbor in vrstni red objavljenih novic, obrazno mimiko, način podajanja informacije; pri čemer ima prav voditelj zelo pomembno vlogo. Ta je več kot zgolj povezovanje različnih prispevkov in pogovarjanje z gosti – voditelj je prvi stik medija z občinstvom, zato nikakor ni nepomembno, kako govori. Tudi Verovnikova ugotavlja (2005a: 33), da imajo mediji »pomembno, če ne kar najbolj pomembno vlogo pri oblikovanju splošne jezikovne rabe, torej tistega 'standarda', h kateremu stremimo v vsakem jezikovnem položaju. Šola oz. izobraževanje v najširšem smislu lahko stanje nekoliko korigira, vendar pa je zelo pomembno, kaj se skozi medije oblikuje kot vzorec za jezikovno ravnanje v določenem položaju.« Glede na to, da bomo v diplomskem delu analizirali in primerjali govor dveh voditeljev – pri čemer eden dela na javni, drugi pa na komercialni televiziji – bomo najprej smiselno določili razlike med obema medijema. Na podlagi tega bomo preverili, ali je govor voditelja na komercialni televiziji bolj sproščen² in manj podrejen jezikoslovnim pravilom kot govor voditelja na javni televiziji.

»Bolj sproščen knjižni govor se oblikuje v opoziciji do jezikovnosistemskih in stilnih značilnosti knjižnega jezika ter zborne knjižne izreke« (Verovnik 2004: 160). Medtem ko je pisani slovenski jezik kodifikacijsko sorazmerno dobro urejen, pa šepa prav uzakonjanje pravil govorjene norme. Edino slovensko pravorečje je namreč izšlo pred več kot pol stoletja – leta 1946 – in sicer *Slovensko pravorečje* Mirka Rupla. Verjetno je odveč poudarjati (Tivadar 2004: 174), da se norma govorjenega jezika od tedaj zapisuje le še znotraj pravopisov, ki so – kot pove že samo ime – primarno namenjeni pisani besedi, to pa vsekakor ni dovolj. Vsak prispevek h kodifikaciji kultivirane medijske govorice je tako več kot dobrodošel, saj naj bi vsaj javni delavci (novinarji, politiki ...) vedeli, kako v govoru uporabljati svoj materni jezik. Prav zato se bomo lotili razčlenbe govora voditeljice Televizije Slovenija Lidije Hren in voditelja POP TV Uroša Slaka. Glede na to, da sta javna govorca in da vodita dve oddaji v elitnem času³, od njiju pričakujemo izjemno govorno

² Izraz *sproščen* knjižni govor povzemamo po Verovnikovi (2004: 160), ki ga zavestno uporablja v neterminološkem smislu. Méni, da se bo ustrezno strokovno izrazje oblikovalo šele ob poglobljenem proučevanju govorjenih (knjižnih) besedil.

³ Elitni čas (angl. *prime time*) je v anglo-ameriški literaturi pojem, ki označuje zgodnje večerne ure, ko je gledanost televizije glede na raziskave največja in je posledično oglasni prostor najdražji. Koncept elitnega časa vpliva na celotno politiko medijske hiše, med posameznimi televizijskimi postajami pa potekajo pravi boji, ki dovoljujejo praktično vsakršna sredstva. O tem pojavu v ZDA v 80. letih, ki bi ga lahko prenesli tudi v slovenski prostor, govori Todd Gitlin v delu *Inside Prime Time* (1994: 47–63).

usposobljenost in kultiviranost. Eden od namenov diplomskega dela je tako analizirati govor obeh voditeljev in na podlagi rezultatov distinktirati normo od napak ter nakazati smernice govorne kultiviranosti v televizijskih informativnih razpravljalnih oddajah.

Pogovorne oddaje (med katere sodita proučevani informativni razpravljalni oddaji Tarča in Trenja) so po Tolstonu (1991: 178) sfera nastanka ene od najzanimivejših in verjetno tudi najvplivnejših oblik medijskega govora. Zato nikakor ni nepomembno, kakšen ta govor je. Odgovornost voditeljev je prav zaradi tega velika, saj je – kot pravi Scannell (1991: 1) – televizija živi medij, kjer govor, ki ga producira, obstaja v realnem času: trenutek, ko je nekaj izgovorjeno, in trenutek, ko je slišano, sta ista. Možnosti za popravni izpit ni – kar voditelj izreče, v povsem enaki obliki sliši gledalec.

V diplomskem delu bomo najprej opredelili medijsko specifičnost televizije in njene produkcije v luči družbenih sprememb, pri čemer bomo izhajali iz predpostavke, da je razvoj množičnih medijev spremenil način in težo podajanja informacij. Pri tem se bomo navezali na pomen in značilnosti televizijskega voditelja, ki se je z razvojem medija iz bralca informacij spremenil v zvezdo televizijske postaje. Oba voditelja bomo primerjali tudi v luči medija, v katerem delata, in njuno vlogo osvetlili skozi distinkcijo med nacionalno Televizijo Slovenija, ki je javni servis, in komercialno POP TV. V praktičnem delu diplomskega dela pa bomo analizirali konkretne oddaje Tarče in Trenj ter po posameznih ravneh proučili govorno kultiviranost obeh voditeljev.

Namen diplomskega dela bo proučiti tri hipoteze. Prvič, poskušali bomo dokazati hipotezo, da **žanr oddaje vpliva na kultiviranost voditeljevega govora**, pri čemer bomo najprej opredelili značilnosti informativnih razpravljalnih oddaj, nato pa na konkretnih primerih ponazorili, da terjajo spontane in takojšnje odzive, kar se odraža v govoru, ki se odmika od siceršnjih zakonitosti medijsko ustrezne govorice. Drugič, skušali bomo določiti mejo med ustreznimi in neustreznimi govornimi prvinami v Tarči in Trenjih po posameznih jezikoslovnih ravneh, pri čemer bomo izhajali iz hipoteze, da **lahko v proučevanih govornih okoliščinah od voditeljev pričakujemo knjižno govorico** (Urbančič 1972), **v delih oddaj, ki sta jih lahko pripravila vnaprej (predvsem v uvodih in delno zaključkih), pa se utegne njun govor približati govorjenemu knjižnemu jeziku**. In tretjič, govorno kultiviranost obeh voditeljev bomo vpeli v širši okvir in dokazali umestnost teze, da je **ustrezen govor zgolj ena (in ne edina) od značilnosti, nujnih za oblikovanje televizijskega voditelja kot osebnosti**.

»Smo v dobi govorjene besede. Žal nanjo nismo dobro pripravljeni« (Kalin Golob 2001: 64).

1. SPECIFIČNOST TELEVIZIJE IN NJENE PRODUKCIJE

Medijski prostor je v zadnjih 50 letih doživel številne spremembe, ki so tako ali drugače preoblikovale in rekategorizirale tudi njegovo občinstvo. Nove tehnologije so povzročile in še povzročajo nagel razvoj množičnih medijev, kar od uporabnika medijskih tekstov zahteva veliko mero kritičnosti in znanja. Naivno sledenje poplavi informacij brez zmožnosti ali znanja selektivnega presojanja je za bralca medijskega teksta nekoristno, če ne celo nevarno. Prav zmožnost racionalne presoje pa je zaradi kompleksnosti življenja na eni in navidezne preprostosti podanih informacij na drugi strani pogosto otežena ali celo onemogočena. Medijski jezik oziroma govor pri tem ni več zgolj orodje za posredovanje informacij, pač pa postaja sredstvo prepričevanja v najboljšem in manipulacije ter demagogije v najbolj črnem scenariju. Novice so se komercializirale in temu so se tako ali drugače prilagodili tudi tisti, ki jih posredujejo občinstvu.⁴

Živimo v dobi hitre prehrane in instant napitkov in take so tudi informacije, ki jih v naš spoznavni svet dnevno producirajo množični mediji. Ali kot Lutharjeva (1992: 11) povzema besede soustanovitelja televizije MTV Boba Pittmana, objavljene v reviji *Vanity Fair* oktobra 1988: »Opraviti imamo z generacijo ljudi – TV otroki – ki lahko vsrkajo ogromno količino informacij in hkrati opravljajo vrsto drugih aktivnosti. /.../ Lahko se pogovarjam z dvema sogovornikoma, medtem ko pregledujem pošto in obenem uspem z enim očesom slediti televiziji.« Hiteči sodobni človek, ki novice absorbira kar sproti – medtem ko kuha večerjo, jé ali rešuje križanko – izgublja stik z množičnim medijem in pogosto ne opazi, kaj mu voditelj ali novinar sploh govori. Kako naj bi torej opazil, kako mu govori? Korošec ob 40-letnici študija novinarstva na Slovenskem ugotavlja (2004: 18), da je kakovost sodobne slovenske publicistike na izjemno nizki točki, kar lahko prenesemo tudi na kakovost govorjene besede televizijskih novinarjev in voditeljev:

Žalostno je, ker je treba zapisati ugotovitev, da v jeziku sodobne poosamosvojitvene publicistike /.../ vladajo brezbržnost, samopašnost in vulgarnost. Brezbržnost ni podedovana iz prejšnjega režima, skotila se je iz

⁴ O tem med drugim pišeta tudi Lutharjeva (1998) v delu *Poetika in politika tabloidne kulture* in Koširjeva (2003) v delu *Surovi čas medijev*.

novega lastništva (sicer skrbečega za zaslužek lastnikov medijev, kdorkoli že to so), samopašnost se kopa v neznanju in tušira z demokratizmom, vulgarnost pa se zamenjuje s stilom. Smo na najnižji točki upada.

1.1 Paradoks: poplava informacij vs. apatija občinstva

V razvoju množičnih medijev je torej zaznati paradoks: po eni strani se z večanjem števila medijev drastično povečuje število informacij – oziroma število različnih interpretacij enakih informacij – po drugi strani pa je prejemnik medijskega teksta vedno bolj apatičen in nezainteresiran za samostojno obravnavo tekstov. V takem okolju se je oblikoval nov način podajanja informacij. Novica ni več generirana zgolj kot objektivno poročilo nečesa, kar se je zgodilo, pač pa kot sredstvo za pritegnitev pozornosti. »Na novi televiziji so novice kot nova oblika vizualne naracije predmet stilizacije. Novica je transformirana v dramo, triler ali zabavo, stil prezentacije pa je dominantni izraz pomena« (Luthar 1992: 35).

Glede na to, da se bomo v nadaljevanju osredotočili na televizijski medij, natančneje na specifični televizijski žanr – informativno razpravljalno oddajo (gl. 2. poglavje), je smiselno, da določimo, kdaj v zgodovini množičnih medijev je nastal zgoraj omenjeni paradoks. Pri tem bomo zanemarili predhodni razvoj množičnih medijev, saj ta za našo analizo ni relevanten, in se osredotočili predvsem na pojasnjevanje hipoteze, da je televizija – bolj kot kateri koli medij pred njo – postala človekov vsakodnevni in nepogrešljivi spremljevalec, kar je posledično moralo spremeniti način in težo podajanja informacij. Nekdaj formalni, brani govor televizijskih voditeljev se je odzval na hiter razvoj televizije in postal svobodnejši – bolj podoben prosto govorjeni kot brani besedi in bolj podrejen vsebini (gl. poglavje 1.2). Ali kot pravi Lutharjeva (1992: 100), »televizija je na novo oblikovala odnose med domačo in javno sfero. Ne ulica, športno igrišče, trg, gostilna, parlament, kinodvorana, gledališče, temveč televizija je tista, ki oblikuje javne dogodke v privatnosti dnevne sobe. Zgodovina televizije je pravzaprav zgodovina spreminjanja odnosov med privatno in javno sfero.«

Če je bila druga polovica 19. stoletja še čas prezira do (takrat) novega popularnega žurnalizma – Lutharjeva v zvezi s tem citira (1998: 9) angleškega literata Marka Twaina, ki pravi, da javno mnenje naroda »oblikuje in gnete horda ignorantskih, samozadovoljnih bebcev, ki niso uspeli kot kopači in čevljarji in so na svoji poti v sirotišnico ostali v žurnalizmu« – in se je ta

prezir nadaljeval še globoko v 20. stoletje, ko je Herbert Read izjavil, da bi se moral »inteligenten človek sramovati, če posveča branju časopisa več kot 10 minut dnevno« (Le Mahieu 1988: 111); je dandanes verjetno odveč poudarjati, da so množični mediji prevzeli funkcijo četrte veje oblasti ali vsaj psov čuvajev, ki bdijo nad oblastjo in njenimi odločitvami.

Lutharjeva ugotavlja (1992: 35), da »/v/ televiziji druge polovice osemdesetih let postajajo meje med žanri manj izrazite, tako da se povečuje možnost multiplih in alternativnih branj televizijskega teksta s strani gledalcev«. Televizijski teksti tako niso več zgolj podajanje informacij, pač pa postanejo zapleten zbir kodov, ki po Newcombu in Hirschu povročijo, da »komuniciranje ni več nosilec prenosa sporočil, temveč konstituita tisto, o čemer govori« (Luthar 2002: 299). Lutharjeva (prav tam) nadalje pojasnjuje:

Ne gre več za prenos informacije, temveč za vzdrževanje družbe v času ali reprezentacijo skupnega prepričanja. /.../ Z drugimi besedami, subjekt (akt komuniciranja, tekst) in objekt (realnost) nista več strogo ločena. Komuniciranje ne odraža /.../ realnosti, temveč se pomen zunanjega sveta konstituira skozi komuniciranje. Po drugi strani je »kako« televizijskega teksta, televizijska forma (vizualna ikonografija, retorika, struktura teksta), prav tako pomemben kot »kaj« teksta (njegova vsebina), saj se pomen teksta konstituira v medsebojnem odnosu vseh teh delov. /.../ Proučevanje televizije se tako zaradi spremenjenih epistemoloških predpostav tekstualizira.

Newcomb in Hirsh (2002: 302) razumeta televizijo kot »kulturni fenomen« in jo proučujeta v luči tega. Njun model televizije temelji na proučevanju kulturne vloge zabave, pri čemer ju zanima predvsem (prav tam) »kolektivni, kulturni vidik družbene konstrukcije realnosti in pogajanj o njej«, kajti »/n/i težko ugotoviti, da ima televizija osrednjo vlogo v procesu javnega mišljenja. Televizija je danes /.../ naš nacionalni medij in pri tem je izrinila druge – film, radio, revije, tisk – ki so pred časom opravljali podobno funkcijo«.

1.2 Televizijski voditelj in njegov govor: iz bralca v zvezdo

Bistvo naše analize ni le sprememba medijskega prostora kot takega, pač pa sprememba televizijskega novinarstva, natančneje televizijskega govora. Razvoj prvih radijskih in nekoliko kasneje televizijskih postaj je temeljito pretresel tedanji svet, saj je spremenil

definiciji javne in zasebne sfere oziroma povzročil, da sta se prepletli: voditelji so namreč z govorjenjem, neposredno namenjenim svojim poslušalcem doma (v zasebni sferi), ustvarili novo razmerje z neznanim, a vendar velikim številom poslušalcev in tako postali poglavitno stičišče medijske hiše in občinstva. Kot ugotavlja Lutharjeva (1992: 70), je bil govor prvih let radia in televizije »vzvišen, 'avratičen', retorika je bila podobna pridigi ali predavanju podobnemu monologu«. Šele naslednja desetletja razvoja so počasi privedla do današnje podobe, kjer je vloga voditelja precej bolj ohlapna in sproščena, posledično pa je tak tudi njegov govor. Perovič in Šipkova ugotavljata (1998: 96), da so voditelji »nedvomno zaščitni znak vsake oddaje. S svojim stilom, tempom in načinom govora, pisanja, vedenja in oblačenja odločujoče zaznamujejo vsako /.../ oddajo«. Tudi Lutharjeva ugotavlja (1998: 234):

V klasičnih novicah je voditelj tako rekoč brez telesa, duh, ki v zanesenem, bolj ali manj slovesnem tonu posreduje novico. Danes so se /.../ voditelji, te nekdaj relativno skromne figure, ki so brale novice, spremenili v znane osebnosti, lokalne zvezdnike, ki predstavljajo središče diskurza v novicah. Niso le ljudje stroji, ki novice posredujejo, temveč so osebnosti, ki so odgovorne za izjavljanje, ki sprašujejo in raziskujejo za nas in so za gledalce pripravljene zastaviti svoje dobro ime. Dajati morajo vtis, da resnico govorijo s popolno notranjo prepričanostjo, da so globoko zavzeti za zadeve, o katerih poročajo.

Zgodnje obdobje televizije in še pred njo radia je ta dva medija postavilo na piedestal, posvečeni prostor, na katerega se je »pristopalo« ob določenih delih dneva in na posebne načine. Gledanje televizije je bilo že samo po sebi dogodek – tisto, kar je bilo predvajano, je bilo šele drugotni dogodek. Posebnost televizije se je odražala tudi v govoru voditeljev. Lutharjeva pravi (1992: 112), da je »komunikativni stil zgodnjega radia in televizije /.../ opredeljevala posebna priložnost – to ni bil stil za vsakdan, temveč za posebne priložnosti«.

Kaj natanko je povzročilo, da je televizijski voditelj sčasoma pred kamero postal bolj sproščen, da je začel govoriti, ne brati, in se z občinstvom pogovarjati, ne pridigati, pravzaprav ni povsem jasno. Verjetno je razvoj družbe nasploh in samega medija povzročil premike, ki so se najprej odrazili v vsakdanjem življenju in se nato prezrcalili še skozi sam medij. Kot ugotavlja Tivadar (2003: 282), je »/p/ri začetkih uveljavljanja knjižnega jezika (pisnega in govorjenega) /.../ pri govorjenem jeziku potrebno opozoriti še na dve oviri: sorazmerno majhno število poslušalcev in nereverzibilnost (enkratnost) sporočil, kar je bilo

odpravljeno šele z razširjenostjo elektronskih medijev in možnostjo snemanja – govorni jezik je postal širše dostopen in reverzibilen«. V naslednjih desetletjih je tako sledil pojav »novih oblik javne zabave«, kot so po Lutharjevi (1992: 113), ki povzema Paddyja Scannella, kvizi, skupinske igre in televizijske ugankarske igre, s čimer »so televiziji našli nove komunikativne stile, bolj spontane, osebne in sproščene«. Občinstvo je nov, svež način televizijskega podajanja dogodka sprejelo z naklonjenostjo, kar je pravzaprav nakazalo od začetka obstajajoč, a do tedaj prikrit paradoks: »(L)judje, ki so v svoji privatnosti sedeli na drugi strani mikrofona, so pričakovali, da jih govorec naslovi osebno, enostavno, skorajda familiarno« (Luthar 1992: 113).

Spremenil pa se je tudi sam način podajanja informacij. Strogo objektivno, dokumentarno poročanje je postajalo vedno bolj dolgočasno in gledalcu nezanimivo, nastanek in nagel vzpon komercialnih medijev pa je prinesel prijetno alternativo: barvite, subjektivne novice. Lutharjeva ugotavlja (1998: 233), da so novice danes »/v/ glavnem /.../ mešanica subjektivnega in objektivnega načina prezentacije«, kar po njenih besedah velja tako za novice na nacionalni Televiziji Slovenija kot na komercialni POP TV. Avtorica nadaljuje (1998: 234), da je »/t/rend k subjektivizaciji novic /.../ najverjetneje nepovraten /.../ /s/ubjektivizacija prezentacije /pa/ je najbolj očitno vidna v osrednji vlogi voditelja«. Ali – po Lutharjevi (1998: 234) – še več:

Osebnost voditelja je vir avtentičnosti in tista, ki zagotavlja kredibilnost novic. Ustvarjanje osebnosti oz. personalizacija bralca novic je torej temelj konstrukcije realnosti v novicah, ki morajo zabavati. Voditelj je naš most do realnosti. Voditelj je garancija resnice. Zagotavlja »resničnost« novic in ustvarja vtis verodostojnosti interpretacije. Voditelj je institucija, predstavnik novic, blagovna znamka televizijske institucije, nacionalna figura, zastopnik interesa navadnih ljudi.

Od pojava informativnih televizijskih vsebin pa do danes se je sporočanje novic v domove gledalcev močno spremenilo. Ena od takšnih sprememb je tudi pojav informativnih razpravljalnih oddaj, ki na prvi pogled sodijo med pogovorne oddaje, kljub temu pa ohranjajo prvine informativnega žanra. V teh oddajah struktura govora običajno ni monološka, pač pa dialoška, saj se voditelji s svojimi gosti pogovarjajo in pri tem tvorijo relativno spontan govor.

1.3 Voditelj informativne razpravljalne oddaje in govorna kultiviranost

Razvoj medijske sfere se torej odraža tudi v jeziku, saj sodobna medijska situacija daje primat govornemu jeziku in postavlja govornika v vlogo sprotnega tvorca besedila. Tivadar ugotavlja (2004: 175), da se je »/a/ktualno vprašanje razvoja slovenskega knjižnega jezika glede na pisni in govorni izraz /.../ s pojavitvijo in razvojem elektronskih medijev (radia, televizije) premaknilo proti 'živemu', govornemu izrazu«. Svoje opažanje pojasnjuje (prav tam) s tem, da je v medijih vedno več oddaj v živo, posledično se manjša naslonitev na pisno podlago, voditelj pa iz bralca oziroma napovedovalca vedno bolj postaja moderator oziroma povezovalc.

Toporišič ugotavlja (2000: 15), da je na javnih prostorih, kamor prišteva tudi množične medije, nujna uporaba najbolj formalne oblike govora, t. i. zbornega jezika, ki ga govorec tvori po pisanem jeziku. Gre pravzaprav za knjižno branje, saj večina govorcev ni sposobna sproti tvoriti tako visoko kultiviranega govora. »Zborna oblika knjižnega jezika se uporablja skratka zmeraj takrat, ko je pred govorečim družbeno izoblikovan, tj. javen (oficialen) zbor poslušalcev, zlasti še, če je ta zbor izobrazbeno, narečno ali tudi socialno neenak« (Toporišič 2000: 15). Po Toporišiču (prav tam) se zbornega jezika »človek skoraj nikoli (oz. le redko) ne nauči kot maternega jezika; v veliki meri si ga pridobi šele z zavestnim prisvajanjem /.../ v precejšnji meri pa si to in ono iz zbornega jezika prisvoji na podlagi pasivne ali aktivne udeležnosti v zbornem občevanju«.

Toporišič nadalje ugotavlja (2000: 16), da »ima knjižni jezik poleg visoke, zborne oblike še manj strogo, pogovorno varianto«. Poimenuje jo (prav tam) splošno- ali knjižnopogovorni jezik in ga opredeljuje kot nekako manj popolno »uresničitev stroge zborne norme, ker se bolj kakor zborni opira na vsakdanjo občevalno govorico nenarečno govorečih ljudi na celotnem slovenskem ozemlju, posebno pa v njegovem osredju, tj. v Ljubljani in njenem bolj ali manj urbaniziranem širšem okolju«. Toporišičevo zahtevo je v znanem sporu že v 70. letih omilil Urbančič, ki je problematiziral umetno ustvarjanje pogovornega jezika, ki bi temeljil na govoru slovenskega osredja, kar bi pomenilo, »da bi se morali Slovenci poleg pisanega knjižnega jezika (in zborne izreke) učiti še (knjižnega) pogovornega jezika za medsebojne govorne stike« (Verovnik 2004: 164). Po Urbančiču namreč kultiviran govorni knjižni jezik že obstaja (imenuje se knjižna govorica), zahteva pa se »v prosto govornih nastopih pred širšim zborom ljudi, /.../ tudi nevidnim« (Verovnik 2004: 164). Toporišič ugotavlja (2000:

16), da knjižnopogovorni jezik »ni tako lahko razmejljiv, kakor so drug nasproti drugemu zborni jezik in zemljepisna narečja; v njegova besedila so rade primešane prvine enega in drugega«. Po njegovem mnenju (2000: 16) lahko knjižnopogovorni jezik najbolj gospodarno določimo z razlikami nasproti zbornemu jeziku:

Nosilec knjižnopogovornega jezika je načeloma isti kot nosilec zbornega jezika, vendar v drugačnem govornem položaju. Za govorni položaj slovenskega pogovornega jezika ni značilno razmerje govorečega nasproti govorno pasivnemu množičnemu poslušalcu, ampak predvsem položaj govorečega in poslušalca, ki si vlogi govorečega oz. poslušalca neprestano zamenjujeta. /.../ Ker sta udeleženca govornega občevanja navadno v dosegu drug drugega, dostikrat tudi v območju obravnavane stvarine (tematike), za sporazumevanje lahko uporabljata tudi nejezikovna sredstva, zlasti izraz obraza (mimiko) in kretnje, držo telesa, pa tudi stanje položaja ipd.

Razmerje med voditeljem informativne pogovorne oddaje in njegovim gostom lahko razumemo na opisani način, saj voditelj ni zgolj nevidni izpraševalec, pač pa živa oseba, ki aktivno (v obliki pogovora) komunicira s svojimi gosti.

Če so televizijski govorci na začetku obstoja televizije zgolj posnemali nekoliko vzvišen in jezikovno neoporečen slog gledališča, so potem, ko se je televizija trdno in samozavestno zasidrala v medijsko sfero, pred kamero postali bolj sproščeni. Lutharjeva (1992: 112) na tem mestu navaja Scannella, ki pravi, da »n/i dvoma, da se danes govor v gledališču, filmu, radiu in televiziji v večini primerov zdi bolj sproščen, naraven in spontan, kot pa oblike govorice v življenju in umetnosti pred štiridesetimi leti. To spremembo v komunikativnem etosu moderne družbe sta pomagala ustvariti radio in televizija«. Lutharjeva (prav tam) dodaja:

Komunikativni stil zgodnjega radia in televizije je opredeljevala posebna priložnost – to ni bil stil za vsakdan, temveč za posebne priložnosti. To je bil glas branja cerkvene pridige, političnega govora. Drug poseben glas je bil deklamacijski »poetični« glas, ki so ga prej uporabljali v javnem branju poezije in literature (to je glas uglasjene in dodelane dikcije in odlične izgovorjave).

V obeh konkretnih primerih, ki jih bomo obravnavali v nadaljevanju (tako pri oddaji Tarča kot pri oddaji Trenja), govor voditeljev ni zgolj institucionalno upravljanje z jezikom, pač pa družbena interakcija v televizijski interakciji. Voditelji v informativnih razpravljalnih oddajah namreč nastopajo v vlogi moderatorjev, torej povezovalcev med govorci, in interpretov povedanega.

Povedali smo že, da je televizijska govorica skozi desetletja postajala vedno bolj dialoška in sproščena, po Lutharjevi (1992: 112) »podobna pogovoru z gledalcem pred TV ali radijskim sprejemnikom«. Čeprav (ali prav zato, ker) je bil govor enosmeren (ali vsaj brez možnosti za neposreden *feedback*⁵), je povedano vedno bolj postajalo več kot zgolj voditeljevo posredovanje določene informacije občinstvu. Ali kot to pojasnjuje Lutharjeva (1992: 112):

Ker so to tudi institucionalni glasovi (korelacija določene oblike s prav določeno vsebino ni nikoli povsem naključna), ki izražajo različne institucionalne naravnosti do oblasti in moči tradicije, pomeni televizijski komunikativni slog tudi specifičen odnos do oblasti in tradicije. Univerzum diskurzov radia in televizije torej prav toliko zadeva njune vsebine kot estetske oblike, stil govorce in komunikativni etos.

Televizijski dogodek, ki ga voditelj posreduje občinstvu, je torej treba razumeti v širšem kontekstualnem okviru, ki ga določajo ne le voditeljev način govora, pač pa tudi njegova obleka, osvetlitev studia, posebni zvočni dodatki in – nenazadnje – sama medijska hiša, ki sliko oddaja.

1.4 Televizija Slovenija vs. POP TV: podobni ali različni?

Razlika med nacionalno Televizijo Slovenija, ki je javni servis, in komercialno POP TV, ki mora primarno zadostiti interesu gledalca in s tem napolniti svojo blagajno, je že v sami definiciji; medtem ko mora javni servis pri oddajanju svojih vsebin izpolniti določene formalne, tehnične in programske zahteve, je pri produkciji komercialne televizije dovoljeno praktično vse – če je le v mejah zdravega razuma in medijski hiši dolgoročno prinaša dobiček. Bašić Hrvatinova razvija (2002: 13) nekakšno tehnično definicijo javnega servisa, ki po njenem mnenju najbolj celostno zajame naloge in poslanstvo javne televizije: »/J/avni servis zagotavlja dostop javnosti do množičnih komunikacijskih kanalov, služi javnemu interesu in

⁵ *Feedback* je povratna informacija v procesu odločanja, ki ima zelo pomembno vlogo, saj nam po Schrammu (1999: 57) pove, »kako so bila naša sporočila interpretirana«. Schramm (prav tam) dodaja, da je »/i/zkušen sporočevalec /.../ pozoren na povratno informacijo in stalno prilagaja svoja sporočila glede na to, kar opazi v občinstvu ali sliši od njega«. Če je neposreden *feedback* takojšenj, bodisi verbalen bodisi neverbalen odziv na sporočilo, je posreden *feedback* bolj kompleksen proces, kadar takojšenj odziv ni možen (denimo pri vodenju televizijske oddaje, kjer voditelj komunicira nevidnemu občinstvu). Voditelj oddaje tako posreden *feedback* prejme v obliki meritev gledanosti oddaje, odziva občinstva v telefonskem glasovanju ipd.

oblikuje, odpira in vzdržuje prostor javne razprave. Temeljna funkcija javnega servisa v najširšem pomenu je služenje javnemu interesu«. Med dejavnosti slovenske javne televizije sodi tudi jezikovna kultura, saj Televizija Slovenija »posveča posebno pozornost položaju in delovanju registriranih verskih skupnosti ter razvijanju **splošne jezikovne** in politične **kulture** (poudar. B. G.)« (http://www.rtv-slo.si/modload.php?&c_mod=static&c_menu=1048033948, 7. maj 2007).⁶

Na drugi strani je tudi v javnem servisu vedno bolj prisotna želja po vse večjem dobičku in s tem ekonomski moči. Pojav je še toliko bolj paradoksalen, ker se vzorci televizijske produkcije ne pomikajo od javnega servisa, ki bi moral v neki skupnosti predstavljati medijski Olimp, h komercialnemu, pač pa obratno. Tako se vedno bolj zdi, da javni servis pozablja na svoje poslanstvo – delovati v javnem interesu – pač pa postaja vedno bolj tržno uravnavan. Ali kot ugotavlja Koširjeva (2003: 63):

Naslovniki novinarskih sporočil niso državljani, temveč potrošniki. Novinarski prispevki ne informirajo o zadevah javnega interesa, temveč predvsem pripovedujejo zgodbe, ki naj ljudi zabavajo in vznemirjajo. Ne plačuje se več kakovostna informacija, temveč pozornost, ki so jo posamični mediji in njihovi novinarji sposobni pritegniti. Več pozornosti bralcev, poslušalcev, gledalcev, višje naklade, boljša poslušanost in gledanost – se pravi večje zanimanje oglaševalcev za prostor v množičnem občilu, s tem pa večji dobiček.

Javni servis torej ne sme podleči nobenim drugim interesom kot javnemu interesu, čeprav praksa s številnimi javnimi razpravami dokazuje, da se prav to pogosto dogaja. Dokler komercialna POP TV javni Televiziji Slovenija predstavlja konkurenco je vse v redu, vendar zdrava konkurenca ne sme postati zgled, kajti posnemanje komercialne televiziji s strani javnega servisa zakonsko ni mogoče. Brglezova predlaga (2005: 125), naj se začne javni servis namesto posnemanja soočati s konkurenco na način, kot se do sedaj ni – torej »ne s prilagajanjem na raven, ki jo diktirajo drugi, ampak z diktiranjem lastne ravni. /.../ Čas je zdaj

⁶ Opredelitev jezikovne kultiviranosti delavcev RTV Slovenija izhaja iz Zakona o Radioteleviziji Slovenija, natančneje iz prvega odstavka 4. člena, kjer je eno od določil, da RTV Slovenija »posebno pozornost posveča razvijanju splošne, jezikovne in politične kulture« (<http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=zakon+o+radioteleviziji+slovenija&mandate=-1&unid=SZ|C12563A400338836C12570290028B3D4&showdoc=1>, 7. maj 2007) (prim. postavitve vejice v izvirnem zakonskem besedilu in interpretaciji zakona na spletnih straneh RTV Slovenija).

najbolj pravi, kajti v javnosti /.../ se je vzbudila precejšnja kritičnost in zahtevnost do teh programskih vsebin«.

Kljub želji po vse večjem dobičku sta definicija in poslanstvo javnega servisa jasna in nedvoumna, zato mora biti javna televizija pri svoji produkciji diametralno nasprotna komercialni. Zgornja ugotovitev Koširjeve bi morala zato v praksi veljati zgolj in samo za komercialne medije, medtem ko mora javni servis – tako Bašić Hrvatina (2002: 13) – občinstvo pojmovati kot državljane, ne kot potrošnike. »Lastnost potrošnikov je namreč individualnost, ta pa zahteva ekskluzivnost, lastnost državljana pa je občutek za skupnost – skupno blaginjo z zavedanjem pravic in dolžnosti vred, ki nam kot članom skupnosti pripadajo« (Bašić Hrvatina 2002: 13). Javna blaginja, v skladu s katero mora delovati javni servis, je namreč po Bašić Hrvatini (prav tam) »tista dobrina, ki jo lahko omogočimo vsakemu posamezniku z enakimi stroški oziroma brez dodatnih stroškov, kot če jo omogočimo enemu samemu. /.../ Javno blaginjo označujeta neekskluzivnost in netekmovalnost /.../ Same storitve (dobrine) zaradi neekskluzivnosti ne moremo prilagoditi izključno eni osebi oziroma tistemu, ki jo uporablja«.

Razlika med obema obravnavanima televizijskima hišama izhaja tudi iz časov nastanka in posledično izkušenj. POP TV je sorazmerno mlada televizijska hiša, saj je začela oddajati po slovenski osamosvojitvi, 15. decembra 1995. Ustvarjalci programa menijo, da se je s pojavom POP TV slovenski medijski prostor močno spremenil na bolje. Na praznični spletni strani (http://24ur.com/furniture/files/10let/najbolj_gledan_tv_program.php, 15. junij 2006) so namreč zapisali, da se je medijski prostor »odprl /.../ pluralizaciji po mednarodnih kriterijih in z nekonvencionalnim in inovativnim programskim pristopom dobil zagon za hiter razvoj«. Poleg tega si pripisujejo (prav tam) tudi zasluge za to, da so »v/si slovenski televizijski programi /.../ kmalu postali boljši, sodobnejši. S tem pa so največ pridobili slovenski gledalci«. Televizija Slovenija na drugi strani oddaja že od leta 1958 – takrat sicer za kratek čas kot Televizija Ljubljana – pri čemer lahko povzamemo Zajčevo, ki pravi (1995: 19), da se je »kot slovenska nacionalna televizija oblikovala vzporedno s tem, ko se je takratna Jugoslavija, v postopku ustavno-pravnih sprememb, oblikovala kot zveza republik in so bile relativno samostojne republiške TV postaje ključni atribut samostojnosti republik«. Televizijski postaji, ki sta predmet našega proučevanja, sta torej nastali v zgodovinsko in politično povsem različnih obdobjih, ločiti pa ju moramo tudi glede na njun status – ena je javni servis, druga komercialna televizijska postaja. To pomeni, da delujeta na različna načina

in imata vsaka svoje specifične zakonitosti, vendar pa predpostavljamo, da se te ne bi smele odražati v govorni kultiviranosti voditeljev. Ne glede na medij bomo pričakovali govorno usposobljenost in jezikoslovno izobraženost obeh voditeljev, saj delujeta obe televizijski postaji na območju Slovenije in sta namenjeni slovensko govorečim gledalcem. Nenazadnje analizirana voditelja izhajata⁷ s Televizije Slovenija, zato predvidevamo, da sta se oba govorno izobraževala v skladu s pravili javnega servisa.

2. INFORMATIVNA RAZPRAVLJALNA ODDAJA

Obe oddaji – tako Tarča kot Trenja – ki ju bomo analizirali v nadaljevanju, sodita med pogovorne oddaje (angl. *talk show*), vendar bi bila takšna opredelitev preohlapna in preveč trivialna. Pogovorne oddaje so namreč kompleksen žanr televizijske produkcije, ki je namenjen predvsem obravnavi lahkotnejših, vsakdanjih tem (angl. *human interest stories*) in ki po koncu oddajanja ne prinese nikakršne katarze. Kot Jane Shattuc povzema (1997: 50) Ernesta Mendela, so pogovorne oddaje del splošne ekspanzije storitvenega sektorja, sodijo v potrošniško družbo in udejanjajo presežne vrednosti v poznem kapitalizmu. Poleg tega so za življenje povsem nepotrebne, saj so v glavnem kombinacija zabave in oglaševanja, hkrati pa tvorijo družbeni proizvod – nasvet, saj se skozenj nekdanj družinska, zasebna sfera projecira v javnost (omenimo denimo Oprah Winfrey in njene »instant« psihoterapevte, ki kar na daljavo rešujejo zapletene psihične težave gledalcev). Tolston pravi (1991: 178), da pogovorne oddaje ohlapno določajo zakonitosti, ki veljajo za televizijski intervju, vendar pa v fazi realizacije oddaja pogosto prekorači te zakonitosti. Rezultat tega je ambivalentnost govora, ki mora tako informirati kot tudi zabavati; na ta način pa deluje resno in odkrito na eni ter včasih tudi igrivo in celo predrzno na drugi strani. Tolston (prav tam) nadalje ugotavlja, da v današnjih pogovornih oddajah dominira prav igriva komponenta, ki sama po sebi povzroča pojav določenih vsebin v medijskem diskurzu. Zlasti pojem osebnosti, pogosto v povezavi z razvojem televizije kot medija, trenutno doživlja korenite spremembe.

Kljub temu, da sta Tarča in Trenja žanrsko pogovorni oddaji, ju moramo opredeliti natančneje, saj je že na prvi pogled jasno, da ne sodita v isti koš kot Oprah Winfrey, Jerry Springer in Ricki Lake. Res je sicer, da obe analizirani oddaji zadostita temeljnemu pogoju

⁷ Uroš Slak je bil sprva novinar Televizije Slovenija, na vrhuncu svoje tamkajšnje kariere je vodil večerno informativno oddajo Odmevi, šele jeseni 2002 se je zaposlil na POP TV.

pogovorne oddaje – to je pogovoru – vendar pa je fokus pogovora drugje kot pri klasičnih pogovornih oddajah. Če se Oprah Winfrey ukvarja z zvezdniki in manj zvezdniki težavami zvezd in običajnih ljudi, če se Jerry Springer trudi postreči s kar najbolj neverjetnimi in neokusnimi kvazirealnimi zgodbami »povprečnih« Američanov in če Ricki Lake rešuje na prvi pogled nerešljive družinske probleme, lahko rečemo, da se oddaji Tarča in Trenja osredotočata na globalne in občedrjavne probleme – prva predvsem na politične in gospodarske teme, druga pa tudi na socialne teme in zgodbe posameznikov v odnosu do nekega širše družbenega problema. Glede na to, da obe oddaji v samem izhodišču informirata gledalca o določeni problematiki, nato pa sledi pogovor med s problemom bolj ali manj povezanimi protagonisti (ki se ob koncu oddaje navadno ne sklene z revolucionarno ali obče veljavno rešitvijo problema, pač pa v najboljšem primeru zgolj nakaže morebitne smernice za reševanje), bi lahko Tarčo in Trenja žanrsko poimenovali informativni razpravljalni oddaji – pri čemer s pridevnikom »razpravljalna« nadomestimo širšo različico »pogovorna« in tako natančneje opredelimo poslanstvo obeh oddaj – konstruktivna, z argumenti podkrepljena razprava namesto splošnega pogovora.

Osnovna enota pogovorne oddaje in posledično tudi informativne razpravljalne oddaje je govorna sekvenca, ki traja od takrat, ko govorec dobi ali si vzame besedo, pa do takrat, ko besedo preda drugemu ali mu je odvzeta. Po Scannellu (1991: 1) je »vsak govor na radiu ali televiziji javni diskurz, doseči mora občinstvo, ki mu je namenjen. Zato ima radijski in televizijski govor (angl.: *broadcast talk*, op. B. G.) vsaj dvojen namen: je komunikacijska interakcija med udeleženci v diskusiji /.../ hkrati pa je oblikovan tako, da ga sliši tudi odsotno občinstvo«.

Shattucova pravi (1997: 85), da demokratični sistem predpostavlja od političnega nadzora in korporativnega kapitalizma neodvisno javno sfero, kjer se lahko svobodno oblikuje politično mnenje. Televizija je v 70. in 80. letih 20. stoletja med množičnimi mediji prevzela monopol nad oblikovanjem tovrstne »debatne sfere« – v tistem času je ne le postala osrednji posredovalec informacij, pač pa s pionirskimi pogovornimi oddajami oblikovala javno sfero politično in ekonomsko neodvisne razprave. Shattucova v zvezi s tem pojasnjuje (1997: 87):

Zgodovinsko gledano je bila odprta razprava osnovni ideal kapitalističnih demokracij. Javna sfera po Habermasu obstaja v opoziciji s sfero nuklearne družine in domače aktivnosti, ki je opredeljena ne z javno debato, pač pa z zasebnostjo. Koncept javne sfere izhaja iz starogrške agore – prvega javnega

forumu, njegova sodobna manifestacija pa se je pojavila v Veliki Britaniji v 17. in 18. stoletju, zgodovinskem obdobju, ki je rodilo tekmovalni kapitalizem in liberalno demokracijo. Novi politični razred – buržoazija /.../ je postal intelektualni in tehnološki temelj družbe, ki je oblikoval idejo ločitve civilne družbe od vladajočih institucij.

S pojavom liberalne miselnosti so se oblikovali ideali novega sveta, ki se je želel emancipirati od verske, politične in gospodarske podstatosti ter vzpostaviti novo – civilno.

Vendar pa Shattucova zaključuje (1997: 109):

Pogovorne oddaje bi bilo dandanes naivno pojmovati kot javno sfero, neomadeževano z vplivi kapitalizma, države ali celo meščanske inteligence. Ker temeljijo na komercializmu, popularni kulturi in identiteti politike iz 70. let prejšnjega stoletja, postavljajo tribuno nasprotujočim si pogledom, kjer lahko spregovorijo skupine, ki navadno ne dobijo priložnosti za izražanje v javni sferi. /.../ Pogovorne oddaje so neudobna javna sfera, saj razkrivajo globoko politično spremembo: avtoriteto vsakdanje izkušnje tako v nazadnjaškem kot tudi v naprednem pomenu besede.

Na tem mestu se lahko vrnemo k Tarči in Trenjem, ki smo ju že opredelili kot informativni razpravljalni oddaji. Glede na to, da se v obeh oddajah vzpostavi javna sfera, v kateri udeleženci razpravljajo o določeni temi, sta glede na klasifikacijo novinarskih žanrov po Koširjevi (1988: 82) oddaji okrogli mizi:

Okrogla miza je novinarski žanr, ki poroča o pogovoru različnih (drugače mislečih) udeležencev o pomembni družbeni problematiki. Žanr okrogla miza si za pogovor ne izbira dnevnopolitičnih prilog, temveč probleme, ki so za množico usodnejši, problematiko socialne pomoči vsak dan širšemu sloju ogroženih, aids, reformo srednjega in visokega šolstva, pridobivanje energije, tehnološko zaostalost itd. Za okroglo mizo se mora ta problematika osvetliti iz več vidikov in o njej je treba poglobljeno, tehtno razpravljati. Glavna naloga novinarja ni javnosti napisati poročila o pogovoru za okroglo mizo, temveč izbrati res perečo temo, ustrezne govorce, se za pogovor dobro pripraviti in ga profesionalno voditi. Prav žanr okrogla miza kaže, da je novinarsko delo še kaj drugega kot zbiranje podatkov in pisanje. Je tudi organiziranje in

vzpostavljane vezi med ljudmi, ustvarjanje pogojev, da bodo lahko ljudje spregovorili in govorili.

Livingstone in Lunt v svoji obsežni študiji televizijskih pogovornih oddaj opredeljujeta (1994: 39) osem poglobitnih značilnosti tovrstnih razprav:

1. gostje oziroma strokovnjaki sedijo skupaj z občinstvom (značilno predvsem za britansko produkcijo pogovornih oddaj) in so od njega ločeni le tako, da sedijo v prvi vrsti in so identificirani s tablicami z imenom in priimkom. Alternativa tej različici je, da strokovnjaki in gostje sedijo na posebnem odru, pri čemer so obrnjeni k občinstvu (tovrstna postavitve je značilna za ameriško produkcijo);
2. voditelj oddaje (avtorja ga opredelita kot »gostitelj, običajno televizijska osebnost«) se z mikrofonom v roki prosto sprehaja po studiu, pri čemer sam izbira, komu bo dal besedo in se odziva na morebitne samoiniciacije občinstva;
3. posamezna oddaja se osredotoča na (eno) določeno družbeno, politično ali osebno temo, ki navadno izhaja iz dnevnih dogodkov in je bila že tematizirana v dnevnoinformativnih oddajah;
4. program tvori živahen kontroverzen pogovor, podkrepjen z argumenti, ki zagotavlja nasprotujoče si in raznolike poglede na obravnavano temo;
5. samo študijsko razpravo sicer oblikuje voditelj s produkcijsko ekipo, na izbor in razvrstitev udeležencev pa vpliva tudi občinstvo s svojimi argumenti in aktivnimi prispevki;
6. prispevek določenega gosta k oddaji je lahko tudi čustveno obarvan, pri čemer gost v nekem trenutku posreduje občinstvu svoje osebno izkustvo in ne nepotrjenih govoric ali dejstev;
7. produkcija pogovornih oddaj je v splošnem relativno poceni, predvajane pa so ponavadi podnevi ali pozno ponoči in tako niso del oddajanja v elitnem času (gl. stran 9, op. B. G.);
8. oddaja teče v živo ali je v realnem času posneta pred samim predvajanjem, vendar tik pred njim in brez ali z zelo malo uredniškimi posegi (npr. montaža).

2.1 Tarča

Tarča je mesečna informativna razpravljalna oddaja, žanrsko najbližje okrogli mizi, ki je na nacionalni Televiziji Slovenija na sporedu vsako drugo sredo v mesecu. Prva oddaja je bila na sporedu 25. februarja 2003, v njej pa so raziskali »koliko je slovenska policija res uspešna pri

znanem 'dihanju za ovratnik' – ali pa se ji tatovi, prekupčevalci, tihotapci in ostali še bolj uspešno izmikajo» (<http://www.rtv slo.si/tarca/content.php?id=4>, 6. januar 2007). Tarčo so do novembra 2006 predvajali vsak zadnji torek v mesecu na prvem programu Televizije Slovenija, nato pa so jo premaknili na drugi program (ker so na prvem začeli predvajati tedensko oddajo Piramida), čas oddajanja pa je ostal enak – 20. ura. Voditeljica oddaje je že od samega začetka Lidija Hren.

2.2 Trenja

Trenja so tedenska informativna razpravljalna oddaja, ki je na komercialni televizijski postaji POP TV na sporedu vsak četrtek ob 20. uri. Oddaja je jeseni 2006 vstopila v peto sezono in dobila novo sceno in grafično podobo, voditelj pa je ostal Uroš Slak, tako da nove kulise na našo analizo ne vplivajo. Redaktorica in glavna novinarka Trenj je po Petri Kerčmar, Eriki Žnidaršič in Bojanu Travnu postala Alenka Marovt. Trenja so na POP TV opredeljena kot informativna oddaja, žanrsko pa bi jih lahko umestili k okrogli mizi (gl. 2. poglavje). Trenja so leta 2002 nastala po preverjenem konceptu oddaje Latinica na Hrvaški televiziji. »Voditelj Uroš Slak, takratna novinarka na terenu Petra Kerčmar in producent oddaje Jure Rot so se tako še pred izbiranjem ekipe in dokončne postavitve koncepta oddaje najprej posvetovali z Denisom Latinom, ki jim je predstavil produkcijo Latinice« (Zupančič 2006: 21). Ustvarjalci Trenj danes pravijo: »Aktualne in pereče teme ter dogodki, ki se dogajajo tako doma kot po svetu, vsak četrtek v Trenjih« (http://24ur.com/bin/article.php?article_id=3060258, 4. december 2006).

3. VODITELJ INFORMATIVNE RAZPRAVLJALNE ODDAJE

Informativna razpravljalna oddaja sodi v žanr pogovornih oddaj, njeno poslanstvo pa je – kot pove že samo ime – gledalca informirati o določenem dogodku, stanju ali dogajanju in mu skozi perspektivo različnih gostov ponuditi pro et contra argumentacijo. Voditelj oddaje je tako postavljen v drugačen govorni položaj kot denimo voditelj klasične dnevno informativne oddaje (npr. Dnevnika na Televiziji Slovenija ali 24ur na POP TV), saj mora istočasno intervjuvati vse goste in poskrbeti, da se med sabo zapletejo v konstruktiven pogovor. Ali kot ugotavlja Vogrinc (1995: 159), »/m/oderator je resda tisti, ki je zbral sogovornike, ki ima

prednost pri postavljanju vprašanj in formuliranju okvirov diskusije ter privilegij dajanja in jemanja besede, vendar pa tedaj, ko pogovor steče, postane eden izmed govorcev v polilogu«.

3.1 Dvojno poslanstvo voditelja informativne razpravljalne oddaje

Razumeti moramo, da je govorica televizije drugačna od običajne človeške govorice, zato smo morali skozi vzgojo ponotranjiti določene vzorce, ki nam omogočajo razumeti dogodek, ki ga denimo prikažejo pri večernih poročilih. Vsaka televizijska informativna celota je namreč sestavljena iz zapletenega sistema kod in konvencij, ki v določenem zaporedju omogočajo razumevanje prispevka. Fiske pravi (2005: 151), da »/o/čitna podobnost televizije in resničnega življenja zlahka vodi k napačnemu prepričanju, da so televizijske kode enake kodam v resničnem življenju« in dodaja, da to nikakor ni res, saj se »na dogodek, ki ga vidimo po televiziji, /.../ ne odzovemo enako, kakor na dogodek, ki ga doživimo«. Osnovni stik med televizijskim dogodkom in občinstvom predstavlja voditelj oddaje, ki na praviloma nevsiljiv in očem prijazen način dnevno vstopa v zasebnost in življenja občinstva.

O fenomenu televizijskega voditelj(stv)a smo pisali že v enem od prejšnjih poglavij (gl. poglavje 1.2), na tem mestu pa bomo podrobneje razčlenili lastnosti in posebnosti voditelja informativne razpravljalne oddaje, ki občinstvo ne le informira o nekem dogodku, pač pa mu skozi usmerjanje pogovora med gosti v studiu bolj ali manj prikrito ter hote ali nehote podaja tudi svojo interpretacijo in videnje problema. Voditelj razpravljalne informativne oddaje torej praviloma ni zgolj retorik in vešč interpret oziroma bralec zapisanega, pač pa mora biti še obče razgledan ter hkrati ozko in v podrobnosti seznanjen s problematiko, s katero se ukvarja oddaja.

Bourdieu v svojem delu *Na televiziji* med drugim analizira tudi oddaje, ki v svojem bistvu zadostijo zakonitostim novinarskega žanra okrogla miza, kamor – kot smo že ugotovili – sodita tudi Tarča in Trenja. Pri tem je izjemno pozoren in kritičen do vloge voditelja oddaje (on ga imenuje moderator), saj pravi (2001: 28), da je prav on tisti, »ki narekuje predmet razprave, ki narekuje problematiko /.../ /p/odeljuje besedo, nakazuje pomembnost povedanega«. Poleg tega se Bourdieu (prav tam) zaveda, da besede še zdaleč niso edini način komunikacije, saj »ravno toliko kot z besedo samo povemo s pogledi, premolki, kretnjami,

obrazno mimiko, premikanjem oči /.../ tudi z intonacijo in še na različne druge načine«. Zelo nazoren je (prav tam), ko pravi:

Tudi moderator posega vmes z nezavednimi sporočili, z načinom postavljanja vprašanj, s svojim tonom: so ljudje, ki jim bo osorno rekel: »Izvolite odgovoriti, niste odgovorili na moje vprašanje,« ali pa: »Čakam na vaš odgovor. Ali boste spet začeli stavkati?« Še en zelo zgovoren primer, različni načini, kako rečeš »hvala«. »Hvala« lahko pomeni: »Zahvaljujem se vam, hvaležen sem vam, s hvaležnostjo sprejemam vaše besede.« Če to izgovorimo drugače, pa se ista beseda sprevrže v odslovitev: »hvala« v tem primeru pomeni: »No, dobro, dosti je. Gremo k naslednjemu.« Vse to se izraža infinitezimalno, v komaj zaznavnih glasovnih odtenkih, toda sogovornika se dotakneta tako očitna kot skrita semantika; obe ga prizadeneta in zaradi tega je lahko na slabšem.

Perovič in Šipkova se strinjata (1998: 96), da voditelj sodi med tiste zaposlene pri oddaji, od katerih »je bistveno odvisen uspeh, torej gledanost oddaje«. Voditelj je namreč običajno prvi in pogosto celo edini stik med gledalcem in informacijo, zato mora zadostiti lastnostim, ki jih avtorja (prav tam) strneta v deset točk:

1. avtoritativnost, saj mora njegova beseda nekaj veljati;
2. kredibilnost, saj mu mora občinstvo zaupati in verjeti;
3. jasnost, saj mora biti sposoben dogodke in novice jasno napisati in jasno podajati (pravilna dikcija, ravno pravšenj tempo govorjenja, jezik, ki se izogiba tujkam, stavki, ki niso strukturno zapleteni, so prvi pogoji za to, da ga bodo gledalci po eni strani vzeli za svojega, po drugi strani pa ga bodo spoštovali);
4. človeška toplota, saj »vstopa« v zasebna življenja občinstva;
5. močna oziroma izrazita osebnost, saj se mora razlikovati od povprečnega človeka in tudi od voditeljskih kolegov;
6. popolna profesionalnost, saj ga ne smejo zmesti niti vplivi iz okolja niti zasebne težave;
7. dober glas, saj mora nevsiljivo in ušesom všečno podajati informacijo;
8. prijetna in specifična zunanost, saj ga ta ločuje od voditeljskih kolegov (to ne pomeni, da morajo biti voditelji klasično lepi ali nadpovprečno privlačni);
9. dobra fizična in psihična kondicija, saj je njegov delovni ritem izjemno naporen, bolezní pa si zaradi periodičnega termina oddajanja praktično ne more privoščiti;
10. sposobnost delovanja v ekipi, saj je njegov uspeh odvisen od sodelovanja s celotno redakcijo, ki pripravlja oddajo.

3.2 Lidija Hren

Lidija Hren je izkušena televizijska novinarka, ki je na Televiziji Slovenija delala že v času Jugoslavije, med osamosvajanjem Slovenije je bila ena od voditeljic osrednje večerne informativne oddaje TV Dnevnik, vodila je tudi številne enkratne informativne razpravljalne oddaje (npr. soočenja kandidatov na volitvah), od leta 2003 pa je voditeljica oddaje Tarča. Pogosto je vodila tudi pogovorne oddaje z najvplivnejšimi slovenskimi politiki, tako je 10. februarja 2004 v oddaji Pod žarometom gostila predsednika republike Janeza Drnovška (<http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentiweb/AD0A2EEB919EE575C1256F8F00430CB5?OpenDocument>, 24. februar 2007), še prej, 6. julija 1999, pa tedanjega predsednika republike Milana Kučana (http://www2.gov.si/up-rs/uprs_slo.nsf/13bce3bd416be561c125678c003a8115/d0d7dd0fe465206dc12567a6006ef590?OpenDocument, 24. februar 2007). Glede na svojo novinarsko izkušnost in pronicljivost bi bila v preteklosti ena od resnejših kandidatk za programsko direktorico Televizije Slovenija, vendar po pisanju Bojana Požarja (http://www.delo.si/index.php?sv_path=41,6442,28340, 24. februar 2007) ni mogla kandidirati, ker ima končano le srednješolsko izobrazbo.

Hrenova je vse življenje preživela v osrednji Sloveniji in je izkušena novinarka z dolgoletnimi izkušnjami pri delu na televiziji, zato pričakujemo jezikovno dobro usposobljeno govorko.

3.3 Uroš Slak

Uroš Slak je diplomiral na Pravni fakulteti v Ljubljani, vendar pa je začel kmalu delati kot novinar. Kalil se je na komercialni televizijski postaji Kanal A, kmalu pa začel delati na Televiziji Slovenija. Tam je nekaj časa vodil večerno informativno oddajo Odmevi, kjer je slovel kot pronicljiv in neizprosni gostitelj, ki je znal na umirjen način iz gosta izvleči praktično vse. Jeseni 2002 je zapustil Televizijo Slovenija in se zaposlil na POP TV, kamor so ga povabili, da bi postavil na noge novo informativno oddajo, ki bi slonela na pro et contra argumentaciji različnih mnenj. Istega leta je na pravni fakulteti magistriral z delom *Nezdružljivost opravljanja poslanske funkcije s pridobitno dejavnostjo* pod mentorstvom Igorja Kaučiča.

Geografsko izhaja iz osrednje Slovenije in ima večletne medijske izkušnje, zato pričakujemo govorno dobro usposobljenega govorca.

4. IZBOR IN PRIPRAVA GRADIVA

Razpravljalni informativni oddaji Tarča in Trenja na Televiziji Slovenija oziroma na POP TV nastajata že sorazmerno dolgo (Trenja od septembra 2002, Tarča pa od februarja 2003), zato vseh oddaj nismo zajeli v našo raziskavo.

Analizirali smo po štiri oddaje Tarče:

Zmagovalci in poraženci (na sporedu 28. februarja 2006)

Operacijske mize (na sporedu 30. maja 2006)

Premoženje funkcionarjev (na sporedu 8. novembra 2006)

(Pre)draga zdravila? (na sporedu 14. februarja 2007)

in Trenj:

Nova vlada, nova armada, nova elita (na sporedu 1. septembra 2005)

Kdo je kos korupciji? (na sporedu 10. novembra 2005)

Kaj je razumno? (na sporedu 16. marca 2006)

Drnovšek : Janša (na sporedu 22. februarja 2007)

5. JEZIKOVNA ANALIZA

Govor voditeljice Tarče Lidije Hren in voditelja Trenj Uroša Slaka smo analizirali po posameznih ravninah in skušali najti ločnico med ustreznim in neustreznim. Po proučitvi Toporišičeve socialne zvrstnosti in Urbančičeve troplastnosti jezikovnih tvorb (gl. stran 7 in 8) smo v analiziranih govornih okoliščinah kot ustreznejšo sprejeli delitev slednjega in od voditeljev pričakovali knjižno govorico, v delih oddaj, ki sta jih lahko pripravila vnaprej (predvsem v uvodih in delno zaključkih), pa se utegne njun govor približati govorjenemu knjižnemu jeziku. Istočasno smo govorno kultiviranost obeh voditeljev vpeli v širši okvir in dokazali umestnost teze, da je ustrezen govor zgolj ena (in ne edina) od značilnosti, nujnih za izgradnjo televizijskega voditelja kot osebnosti.

5.1 Govorna realizacija

5.1.1 Kvaliteta in kvantiteta samoglasnikov

Cvetka Šeruga Prek in Emica Antončič (2004: 19, 20) po Toporišiču (2000: 45, 46) povzemata, da so samoglasniki glasovi z največjo odprtostno stopnjo in so v slovenskem knjižnem jeziku vedno ustni – torej jih tvorimo v ustni votlini, vhod v nosno votlino je pri tem zaprt. Samoglasnik je v slovenščini vedno zlog ali jedro zloga, ti pa so lahko v besedi izgovorjeni jakostno močneje ali šibkeje. V besedah in besedilu so torej slovenski samoglasniki lahko naglašeni ali nenaglašeni. Naglašeni se med seboj razlikujejo glede na trajanje (dolgi in kratki samoglasniki) in kakovost (ozki in široki e in o). Naglašeni i, u in a so lahko dolgi ali kratki. Naglašena e in o sta prav tako lahko dolga ali kratka, vendar se dodatno razlikujeta še glede na kakovost: dolga naglašena e in o sta lahko ozka ali široka, kratka naglašena e in o pa sta samo široka. Nenaglašeni samoglasniki so načeloma kratki, kratek pa je vedno tudi polglasnik, ki je lahko naglašen ali nenaglašen.

Po Toporišiču (2000: 50) je »/i/zgovor knjižnih samoglasnikov /.../ za ljudi z nekaterih jezikovnih področij lažji, z drugih pa težji, odvisno precej od tega, ali so ta narečja bližje Ljubljani ali bolj ali manj oddaljena«. Dodaja (2000: 51), da je »/g/lavna težava pri knjižnih samoglasnikih /.../ ta, da so v premnogih besedah sicer taki kot v knjižnem jeziku, vendar v besedah, kjer jih v knjižnem jeziku ni«⁸ in da je »/p/ri vseh razlikah med samoglasniki v navadnem občevalnem in knjižnem jeziku /.../ težava v tem, da nam značilnosti občevalnega narečnega ali mestnega jezika silijo v knjižno govorico«. Zato se je po mnenju Toporišiča (2000: 52) »/z/a knjižni izgovor /.../ treba zavestno truditi, ker po naravni poti izbire komaj kdaj pridemo do potrebne enake knjižne izreke po vsej Sloveniji«.

Tip oddaj, ki ju vodita Uroš Slak in Lidija Hren, narekuje bolj sproščen govor kot denimo v večernih poročilih, saj se od njiju pričakuje manj formalno in bolj dialoško govorno občevanje z gostom. V govoru obeh voditeljev se v glavnem pojavljajo redukcije samoglasnikov (v večji meri jih zaznamo pri Hrenovi kot pri Slaku), kar je tudi sicer posebnost osrednjeslovenskega pokrajinskega pogovornega jezika (gl. poglavje 5.1.2), iz

⁸ Pri tem misli na besede, v katerih se izgovorjava samoglasnikov v narečju razlikuje od tiste v knjižnem jeziku. Navaja (2000: 51) zglede knjižne izgovorjave *móst* vs. narečne *must*, *mésto* vs. *me(j)stu* in *gôra*, *pêta* vs. *gôra*, *pêta*.

katerega izhajata govorca. Vendar pa redukcije – to je očitno z mest, na katerih se pojavljajo – niso posledica nepoznavanja norme, pač pa sprotne oblikovanja vprašanja. Oba voditelja si namreč vnaprej pripravita zgolj teme, o katerih bosta govorila s sogovorniki, ne pa celotnih vprašanj, ki jih nato tvorita sproti. Slak tako pogosto gostom daje besedo z reduciranim »Izvol'te ...«, s čimer se prilagodi gostu in mu na simbolični ravni dovoli, da zavzame nižjo govorico od njegove.

Verjetno bi bilo utopično pričakovati, da bi v spontanem govoru voditelja vse samoglasnike naglasila pravilno, saj je svoj govor težko nadzirati. Vendar je predvsem pri Hrenovi opazno, da je izjemno pozorna na način svojega govora, zato besede izgovarja pravilno ter pozna mesta in kakovosti naglasov v njih. Vendar pa zaradi narave (po)govora večkrat zapade v pogovorno redukcijo samoglasnikov, ki je zlasti značilna za osrednjeslovensko pogovorno skupino oziroma za ljubljanski pokrajinski pogovorni jezik. Pri Slaku se redukcije pojavljajo predvsem na začetku govora ali na mestih, kjer želi zaradi pritiska gostov vprašanje oblikovati zelo na hitro, prav tako pa so značilno osrednjeslovenske. Po Toporišiču (2000: 22) je ena od značilnosti ljubljanskega pokrajinskega pogovornega jezika izginotje nekaterih glasov, na primer glagolske pripone *i* v nedoločniku in namenilniku ter v sedanjiku, če se 1. in 2. oseba ednine ne izgovarjata kot polglasnik. Te značilnosti najdemo tudi v govoru obeh analiziranih govorcev (npr.: glagoli prebit', pogovarjat', nar'dit', vid'm itd.). Še ena velika posebnost ljubljanskega pokrajinskega pogovornega jezika je po Toporišiču (prav tam), da se »nenaglašena končnica –o pri samostalniki srednjega spola izgublja /.../ besede same pa s tem prehajajo v moški spol«, kar v precej zanemarljivi količini uporabljata tudi analizirana govorca (npr. mest' namesto mesto itd.). Pri Hrenovi se občasno pojavi še ena značilnost ljubljanskega pogovornega jezika – obrnjena izgovorjava soglasniškega sklopa *nj* (npr. majn namesto manj, sajnski namesto sanjski itd.), medtem ko soglasniški sklop *lj* dosledno izgovarjata in ga ne krajšata (npr. ljubezen (ne lubezen), dovoljenje, sestavljen itd.).

Pri kvaliteti samoglasnikov v izgovorjavi analiziranih govorcev smo odkrili posamezne značilnosti predvsem ljubljanskega pokrajinskega pogovornega jezika, kar glede na njuno demografsko poreklo in dialoško strukturo oddaj ni nenavadno. Obe oddaji sta glede na žanr precej sproščeni in od voditeljev zahtevata pogovarjanje z gosti, zato je sprejemljivo, da se v posameznih govornih situacijah (denimo pri zastavljanju podvprašanj ali nagli reakciji na kako gostovo tezo) odzoveta pokrajinsko pogovorno. Kljub temu pa naj bi to ostalo izjema in ne pravilo za vodenje oddaje v celoti.

5.1.2 Naglas in narečnost

Naglas je ena od največjih težav, ki jih imajo Slovenci pri učenju tujih jezikov, saj se ga običajno ne da naučiti, pač pa ga ponotranjimo šele z življenjem v nekem okolju. Vendar pa je zmotno misliti, da je naglas v slovenskem jeziku preprost in govorcju položen v zibelko. Mesto in kvaliteta naglasa v slovenščini namreč nista samoumevni prvini, pač pa se ju mora govoreči v svojem življenju učiti in preprosto zapomniti, kar je za prebivalce nekaterih delov Slovenije lažje, za druge težje. Jezik je živ organizem, zato bi bilo utopično pričakovati, da bodo naglasi posameznih besed skozi čas ostajali nespremenjeni. Po Urbančiču (1972) se – kot smo zapisali že v uvodu – znotraj jezika izoblikujejo tri plasti jezikovnih tvorb: regionalne, ki jih predstavljajo narečja (dialekti), ki skupno pokrivajo teritorij nekega jezika; socialne, med katere prišteva žargone – torej govorice ljudi, ki jih družijo poklicna ali kaka druga dejavnost; in kulturne, v okviru katerih deluje knjižni jezik. »Med obema poloma (*knjižnim in narečnim*, op. B. G.) se nenehno podira in vzpostavlja ravnotežje: kakor po eni strani vsakdanja govorica in knjižni jezik zaradi lastnih zakonitosti hodita do neke mere svoja pota, tako po drugi strani prodirajo zakonitosti knjižnega jezika v vsakdanjo govorico, in obratno, dasi manj, elementi vsakdanje govorice v knjižni jezik« (Urbančič 1972: 9). Knjižni jezik ne more niti ne sme ostati imun na pogoste odklone od norme, saj je prav kronična kršitev enega in istega pravila morda znak, da se bo moralo pravilo spremeniti. »Variantnost /.../ ne sme biti nekaj negativnega, motečega, ampak upravičljiva danost – npr. če se slovenski števniki od 12–19 naglašujejo tako dvánajst kot tudi dvanájst, ob tem pa to večine govorcev (sprejemnikov) ne moti, potem mora biti vsekakor dopuščena enakovredna dvojnice« (Tivadar 2004: 173). Vendar pa je treba ločiti dvojnice od napak. Medtem ko *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (ne pa tudi *Slovenski pravopis*, kar kaže še na eno pomanjkljivost kodifikacije slovenskega jezika – neenotnost med priročniki) v zgoraj opisanem primeru dopušča obe možnosti, pa denimo pridevnik zákónski nima dvojnice zákonski, pač pa je naglas na prvem zlogu preprosto napaka. Kalin Golobova ugotavlja (2001), da so poleg najpogostejšega pravnškega izraza tudi številne druge besede postale žrtev mode in dobile nov (napačen) naglas na prvem zlogu (na primer spórazum, namesto pravilno sporazúm, ôtrok, namesto otrók ipd.) ali pa – kar je druga modna muha – izgubile kakovostne samoglasniške premene pri samostalniki, ki imajo v imenovalniku kratko naglašeni široki ò in è v zadnjem zlogu (na primer bojimo se poglêda, namesto pravilno poglêda, zaradi gostega promêta, namesto pravilno prométa ipd.).

Sfera profesionalne govorjene besede v množičnih medijih je na sami meji med knjižnim in neknjižnim jezikom (Toporišič 2000: 14) oziroma med knjižnim jezikom in vsakdanjo govorico (Urbančič 1972: 8, 9). Odmik voditeljevega govora v neknjižni jezik lahko delno pripišemo hitri produkciji (v uredništvih dnevno nastajajo informativne oddaje, ki od voditeljev zahtevajo veliko mero strokovnega znanja, ne puščajo pa mu praktično nič časa za jezikovno pripravo na nastop), vendar bi se lahko na tem mestu vprašali, kolikšen odmik v pogovornost je še opravičljiv, kaj pa je vseeno preveč. Občasne odmike analiziranih voditeljev v pogovorni jezik bi lahko delno pripisali tudi žanru oddaje – ker gre za pogovorni oddaji z večjim številom živih gostov v studiu, se voditelja večkrat odločita za bolj sproščeno jezikovno držo in se jim skušata z njo bolj približati. Uroš Slak je denimo v oddaji »Kdo je kos korupciji« (10. novembra 2005) takole posegel v vsesplošni prepir med svojimi gosti, ki so močno skrenili od naslovne teme – morebitne ukinitve protikorupcijske komisije: »**Dejmo se pogovarjat'** /.../ no, **dejmo se pogovarjat'** o boju proti korupciji. Ali bomo **zdej** ujeli to **vel'ko** ribo? **Izvol'te** gospod Kos« (*poudarila B. G.*).

Govor analiziranih voditeljev bi lahko – v delih, kjer se odmakneta od knjižne pogovornosti – prišteli k osrednjeslovenskemu pokrajinskemu pogovornemu jeziku, ki po Toporišiču (2000: 21) zajema osrednji del države z Ljubljano kot središčem. Pokrajinski pogovorni jeziki niso zemljepisna narečja, čeprav jih Toporišič (prav tam) uvršča med neknjižne socialne zvrsti:

Pokrajinski pogovorni jeziki nastajajo kot zemljepisno nadnarečje za opravljanje nalog, ki jih ima v vsenarodnem okviru knjižni jezik. /.../ Pokrajinski pogovorni jezik se najbolj kaže v uporabi izposojenk, /.../ ki v knjižni jezik niso sprejete; ima preprostejšo skladnjo (npr. sopostavljanje skladenjskih enot namesto besednih in stavčnih zvez z veznikom). Na izrazni ravni je zanj značilen tu večji, tam manjši upad (redukcija) kratkih samoglasnikov, posledica tega pa so raznovrstnejši soglasniški sklopi. Vse njegove prvine so žive v sodobni govorici.

Osrednjeslovenski pokrajinski pogovorni jezik se v naglaševanju najbolj približa knjižni normi, zato analizirana voditelja z naglasi praviloma nimata težav. Nekajkrat sicer napačno naglasita nekatere šolske primere naglaševanja⁹, denimo samostalnik konferênca namesto

⁹ Pri govornih vajah se medijski govorci ob pomoči mentorja med drugim intenzivno učijo pravilnega naglaševanja. Mentor jih pri tem opozarja na nekatere besede, kjer je napačen naglas v vsakodnevem govoru skorajda prevzel primat pred pravilnim. Zelo pogosto tako opozarjajo npr. na samostalnik *konferênca* (vs. napačno *konferênca*), roditeljsko obliko *svêta* (vs. *svêta*), imena držav *Norvéška*, *Portugálška* (vs. *Nórveška*, *Pórtugalska*) itd. (gl. tudi Šeruga Prek in Antončič 2004: 8).

konferenca (Slak v oddaji »Nova vlada, nova armada, nova elita«), roditeljsko obliko samostalnika svèt, ki jo izgovori svêta, namesto svéta, mēgla namesto meglá ali mēgla (Slak v oddaji »Kdo je kos korupciji«).

Oba govorca sta bolj ali manj pozorna na breznaglasnice (naslonke) in jih v večini primerov ne naglašujeta. Kadar so naslonke naglašene (oz. poudarjene), so takšne zato, ker sta verjetno nehote zvočno podaljšala navadno predlog ali členek, saj se nista nemudoma spomnila, kako naj nadaljujeta stavek. Na napačno izgovorjavo naslonk opozarja tudi Verovnikova (2005b: 29), ki jo povezuje z naravo spontanega govora, kjer mora tvorec sproti oblikovati svoje misli v besedilo. Naglaševanje naslonk je mašilo (gl. poglavje 5.1.3.1), s katerim govorec kupuje čas, potreben za premislek o tem, kar bo povedal v nadaljevanju.

Oba voditelja sta večinoma zvesta pravilnemu nenaglaševanju predlogov ob mestniški in orodniški obliki samostalnikov in jih izgovarjata skupaj z besedo, na katero se nanašajo, kar je v transkripciji ponazorjeno s _ med predlogom in samostalnikom. »/P/redlogi so naslonke, tj. besede brez naglasa, zato se v govorni verigi izgovarjajo skupaj z besedo, ki jim sledi. Napačno je torej predlogom z/s, k/h in v dodajati polglasnik in premor« (Kalin Golob 2001: 72). Odkloni od norme so sicer dokaj redko opazni pri Slaku (npr. v oddaji »Nova vlada, nova armada, nova elita«, ki je bila na sporedu 1. septembra 2005: vô ozadju prodaje deleža); manj dosledna pa je Lidija Hren, ki predlog v zelo pogosto naglašuje (ga torej izgovori skupaj s polglasnikom – vô). Na drugi strani pa sta oba voditelja pravilno uporabljala predloga s in z, ki sta pri javnih govorcih (predvsem politikih) v slovenskem prostoru še vedno zelo problematična in praviloma napačno uporabljena, kar opaža tudi Kalin Golobova v delu *Jezikovne reže* (2001: 72, 73), kjer med drugim ugotavlja, da »v zasebnem pogovoru običajno izgovarjamo predloge pravilno, naravno, torej skupaj s samostalnikom, ki mu sledi. Nenaravna govorica na televiziji in drugod v javnih sporočanjških okoliščinah sodi k hiperkorektnosti, ki jo lahko oprostimo ljudem, nevajenih javnih nastopov, nikakor pa ne poklicnim govorcem, kot so novinarji ali profesorji«.

Hrenova precej bolj pogosto kot Slak govori v osrednjeslovenskem pokrajinskem pogovornem jeziku, s čimer se skuša verjetno govorno približati svojim gostom. V oddaji »Zmagovalci in poraženci« (28. februarja 2006) tako pri postavljanju vprašanja gospodarskemu ministru Andreju Vizjaku med drugim suvereno izgovarja glagol nar'diti, namesto narediti: »... važno je, kaj bo zdej oblast **nar'dila**, če bo kaj **nar'dila** [ɔ] veliko ljudi

se je tudi [ɔ] v teh [ɔ] časih najbrž [ɔ] sklicevalo na vlado, pozivalo vlado, da nekaj **nar'di**. Kaj lahko **nar'di** v _tem primeru?« (*poudarila B. G.*). Tudi v oddaji »Operacijske mize« (30. maja 2006) pojasnjuje gostom in gledalcem težko pot do podatkov o ceni miz, pri čemer uporabi nekaj značilnosti pogovornega jezika:

Tudi mi smo se pɔ poskušali **prebit'** do nekaterih ɔpodatkov, cenikov, da ne rečem, da smo poklícali skorajda pol Evrope /.../ /.../ [ɔ] Nekje smo bili bolj, nekje **majn** uspešni /.../ ampak vendarle zaa [ɔ] **n'm** je uspelo najti dovolj podatkov za neko primerjavo, pa si jih najprej poglejmo. (*poudarila B. G.*)

V posameznih primerih, predvsem ko mora naglo reagirati na kaj, kar je sogovornik povedal, v pokrajinsko pogovornost zanese tudi Slaka. Navajamo primer iz oddaje »Kaj je razumno?« (16. marca 2006): »... Kot smo v _prispevku videli, da gre recimo za deset [ɔ] **procentov**, v'ndar se hkrati – **toj** treba **prizn't** – zviša za [ɔ] za [ɔ] **procente**, ampak se pa tudi zniža« (*poudarila B. G.*). Slaka v navedenem primeru ne le zanese v pokrajinsko pogovornost, pač pa tudi v nejasnost. Iz formulacije povedi sploh ni jasno, kaj želi vprašati svojega gosta – ta lahko zgolj sklepa na podlagi vidnega prispevka. Slak prav tako dvakrat zapored uporabi besedo procent, ki je neustrezna različica slovenske besede odstotek (gl. poglavje 5.2).

Za pokrajinski pogovorni jezik je značilno tudi tako imenovano polvikanje, ki ga pred začetkom analize od Slaka in Hrenove nismo pričakovali. Kalin Golobova pravi (2003b: 135), da »če ga odpustimo prodajalkam in frizerkam, ko nas nagovarjajo z : 'Gospa, kaj bi želela danes?', ga ne moremo odpustiti javnim govorcem, npr. novinarjem, ki med intervjuji svoje goste napol vikajo /.../ ter drugim, ki bi jim morala biti razlika med knjižnim vikanjem in neknjižnim polvikanjem samoumevna«. V analiziranih oddajah smo našli dva primera polvikanja – oba v Trenjih: Slak je s polvikanjem nagovoril ministra za javno upravo Gregorja Viranta: »Kaj pravite na to, gospod Virant, vi ste predlagal ...« in predsednika uprave KD Matjaža Gantarja: »Kaj pravite o tem, gospod Gantar, vid'm, da ste se mal' nasmehnu zdej«. Vendar pa sta oba primera izjemi, ki sta verjetno posledica hitre voditeljeve reakcije na tok pogovora.

Voditelj informativne razpravljalne oddaje je postavljen v drugačne govorne okoliščine kot denimo napovedovalec ali voditelj večernih informativnih oddaj (tipa 24 ur na POP TV ali Dnevnika na TV Slovenija) – njegova naloga ni interpretativno branje napovedi prispevkov, pač pa dialoško komuniciranje z gosti, pri čemer mora pokazati visoko stopnjo poznavanja

téme, ki jo oddaja obravnava. Ker se je na vodenje informativne razpravljalne oddaje nemogoče vnaprej v celoti pripraviti, je logično, da se voditelja ne moreta izražati v zbornem jeziku, ki je nenazadnje po Toporišču (2000: 15) najprej in v prvi vrsti brani jezik, pač pa se bolj približata knjižni govorici, ki jo na posameznih mestih celo prestopita in govorita pogovorni jezik. V njunem govoru smo tako zaznali kar nekaj prvin pokrajinskega pogovornega jezika, vendar predvsem na mestih, ko sta se odzivala na nepričakovano ali neobičajno govorno situacijo (npr. ko sta morala poseči v predolg monolog katerega od gostov ali miriti vzdušje v studiu). Uporabe pogovornih prvin tako ne moremo a priori označiti za neustrezne, pač pa jih vzeti pod drobnogled v luči okoliščin, v katerih sta jih uporabljala. Če je mesto uporabe pokrajinskega pogovornega jezika smiselno in ta uporaba ne traja predolgo, voditelju ne jemlje kredibilnosti, pač pa mu jo celo daje. Z odmikom v pogovornost se namreč tako Slak kot tudi Hrenova – slednja celo pogosteje – verbalno približata gostu in delata vzdušje v studiu bolj sproščeno.

5.1.3 Besedilna fonetika

Pri spontanem govoru, čeprav v medijih, je ob vsem, kar želi govorec povedati, težko skrbeti tudi za tekoče pripovedovanje s pravilnim pomenskim težiščem. Besedilna fonetika namreč pomeni splošno všečnost oziroma dobro slišnost povedanega, kar govorec doseže z ne prehitrim, vendar tekočim govorom, kjer pove bistvo na koncu povedi in to bistvo postavi v izhodišče naslednje povedi. »Logično poudarjanje je bistveno za pravilno in lepo govorico. Še tako lepo in pravilno artikulirane besede nam ne pomenijo veliko, če jih govorec v sporočilu ne bo smiselno poudaril« (Šeruga Prek in Antončič 2004: 87). S tem se strinja tudi Verovnikova, ki ugotavlja (2005c: 23), da »prvin stavčne fonetike v govoru ne moremo poljubno uresničiti«:

/N/i vseeno, katero besedo (oz. ali sploh katero) izgovorimo poudarjeno, kdaj gremo z glasom navzgor ali navzdol, kdaj naredimo premor in kako dolg je ipd. Veliko značilnosti je tudi tu stvar sistema, opisa, ki velja v govoru kot norma, torej pravilo. Marsikdaj je seveda lahko stvar stila, a se moramo res zavestno odločiti, da bomo besedilo govorno izvedli na določen način zaradi doseganja nameravanega stilnega učinka, ne pa da je govorna realizacija posledica našega neznanja (kar je žal marsikdaj razlog za grobe kršitve načel stavčne fonetike).

Toporišič pravi (2000: 533), da je besedilna (oz. stavčna fonetika)¹⁰ del fonetike, ki zajema slušne značilnosti nekega besedila:

Slušno gradivo kakega besedila v govoru ni nepretrgano, ali sestavljeno iz čisto enakih delov, ali razprostrto v obliki premice na eni sami ravnini, /.../ ampak je mnogostransko oblikovano: nepretrganost glasovja členijo premori (pavze), tonsko vodoravnost razgibavajo rastoči in padajoči tonski poteki in njihova neenaka višinska lega; jakostno enoličnost odpravljajo glasneje, poudarjeno in tiše izgovorjeni deli sporočila; enolično hitrost govora spreminja človekova sposobnost govoriti hitreje in počasneje; vse glasovje lahko značilno obarva tvarina besedila, razpoloženje govorečega ali upoštevanje naslovnika.

V skladu s pravili stavčne fonetike imajo povedi, izgovorjene v slovenščini, značilen intonacijski potek. Po Toporišiču (2000: 534) tako fonetiko besedila zanimajo naslednji pojavi:

1. strnjenost oz. razčlenjenost besedila s premori: členitev ali segmentacija s premori;
2. jakostna izoblikovanost posameznih s premori razčlenjenih delov besedila (tudi razmerje enih takih delov nasproti drugim): naglas in poudarjanje;
3. podoba tonskega poteka v delih besedila: stavčna inotnacija;
4. relativna višinska lega tonskih potekov: register;
5. relativna dolžina trajanja posameznih enot besedila: trajanje;
6. tipična obarvanost glasovja: barva.

5.1.3.1 Členitev s premori

Členitev govorjenega besedila s premori je po Toporišiču zelo pomembna. »Primerna členitev dela sporočilo pregledno in jasno, neprimerna ga dela zapletenega, lahko tudi nepravilnega. Vsak segment s premori členjenega besedila ima ustrezniške tudi v drugih kategorijah stavčne fonetike, zlasti v stavčni intonaciji« (Toporišič 2000: 539). Dolžino premorov, izhajajoč iz Toporišiča (2000: 539), sistematično določa Verovnikova (2005c: 23):

¹⁰ Toporišič v svojem delu *Slovenska slovnica* dopušča (2000: 533) obe poimenovanji obravnavanega dela fonetike – tako besedilna kot tudi stavčna: »Ker je najmanjše možno sporočilo poved s skladenjsko obliko stavka ali več stavkov, to fonetiko (besedilno, op. B. G.) imenujemo tudi kar stavčno.«

Najdaljši so med posameznimi enotami besedila – denimo med naslovom ali nagovorom in preostalim besedilom, med posameznimi odstavki, pred sklepnimi mislimi ali zaključnim pozdravom. Nekoliko krajši, a še vedno dolg je premor za končnim ločilom (piko, klicajem, vejico), sledi mu premor za podpičjem in pomišljajem, ločiloma, ki zaznamujeta vsebinsko relativno ločene skladijske ali vsebinske enote. Najkrajši je premor ob vejici, ni pa na tem mestu nujen niti enako dolg; nekatere vejice premora sploh ne zaznamujejo oz. je komaj zaznaven.

Analizirana govorca svoj govor izdatno členita s premori, kar Lidiji Hren uspeva nekoliko bolje kot Slaku. Glede na njen govor Hrenova pozna pravila stavčne fonetike in tvori povedi s pravilno rabo premorov. Na drugi strani je Slak primer nervoznega spraševalca, ki dela precejšnje število premorov in nenehno »lovi svoje misli« ter se pri tem izgubi v molku ali v mašilu (gl. poglavje 5.1.3.1). Kultivirani govorec premôre v besedilu uporablja premišljeno in z njimi členi besedilo na posamezne enote. To ugotavlja tudi Verovnikova (2005c: 23), ki pravi, da imajo premori »pri členjenju govorjenega besedila pomembno vlogo, saj naslovniku signalizirajo, kje so meje med posameznimi deli besedila oz. skladijskimi enotami. Glede na vsebinsko in skladijsko večjo ali manjšo povezanost posameznih delov so tudi premori sorazmerno daljši ali krajši«. Slak in delno tudi Hrenova premore pogosto uporabljata kot mašilo za premišljevanje, kako naj nadaljujeta poved, ne pa za smiselno členjenje besedila. Hrenova to naredi bolj prefinjeno in se ne izgubi v poplavi svojih misli, Slak pa svoje premore običajno prekine z vpletanjem odvečnih besed, s katerimi zgolj prekrije molk, besedilo pa naredi še bolj nejasno in zapleteno. Poleg tega se pusti zmesti svojim gostom, ki mu med zastavljanjem vprašanja segajo v besedo, on pa, da bi jih utišal, pospeši svoj govor in ga spusti na monoton nivo. Navajamo primer iz oddaje »Kdo je kos korupciji?«, v kateri skuša zastaviti vprašanje prvaku Slovenske nacionalne stranke Zmagu Jelinčiču, ta pa vprašanja ne posluša do konca, pač pa se skuša večkrat vmešati v besedo:

Vi ste predlagatelj, gospod Jelinčič, kaj pravite na vse to (*Jelinčič se skuša vmešati z: »Ja ...«*) zakaj [ô] pomagata vladi, tako kot smo lahko slišali (↑) /.../ (*Slak skuša narediti premor, Jelinčič pa mu seže v besedo, zato Slak pospeši*) Poglejte gospod samo malo, gospod, citiram gospoda Potrča (↑) je dejal v parlamentu (*še pospeši*) vlada se je torej odločila po dogovoru s Slovensko nacionalno stranko ukiniti protikorupcijsko komisijo zato /.../ (*premor zaradi vdiha*) da država ne bo imela samostojno neodvisno delovno telo pristojno za

ugotavljanje suma koruptivnih dejanj javnih funkcionarjev izvol'te. *(vejici sta namenoma izpuščeni, s čimer ponazarjamo hitrost Slakovega govora, op. B. G.)*

Slakova vprašanja gostom so praviloma dolga in zapletena, pri njihovi tvorbi se ujame v zapletene stavčne strukture (priredja, podredja), ki pa jih fonetično izjemno slabo členi, zato se pogosto tudi sam (kaj šele sogovornik ali gledalec) izgubi v njih. Primer takšnega vprašanja izhaja iz oddaje, ki je bila na sporedu 1. septembra 2005, v njej pa je enemu od gostov, predsedniku uprave Mercatorja Zoranu Jankoviču, zastavil naslednje vprašanje:

Poglejte, kako ste prepričali [o] glede na to, da ste član Foruma 21, ki ga je vodil, oziroma ga vodi gospod [o] Kučan, [o] in glede na to, da se ve, da sta gospod [o] Kučan, gospod Janša rivala; kaj sta se vidva tam pogovarjala, kako /.../ mnoge je presenetilo to, da ste vi uspeli [o] dobiti tam [o][o] dovoljenje, da ste prepričali predsednika vlade Janšo (↓)

Jankovič mu ne more odgovoriti na vprašanje (kako ste ga prepričali ...), ker voditelj ne specificira, v kaj naj bi njegov gost sploh prepričal predsednika vlade. Jankovič se zato v svojem odgovoru osredotoči na edini jasni del »vprašanja« – da sta Kučan in Janša rivala in odgovarja, da rivalstvo na političnem področju nima zveze z gospodarstvom, nato pa sam pove nekaj podatkov o podjetju Mercator, ki pa se v ničemer ne navezujejo na Slakov poskus vprašanja. Šele ko Jankovič pojasni, da je Mercator največje in najboljše slovensko podjetje, in utemelji, zakaj potrebujejo svež kapital in nove trge, mu voditelj skoči v besedo – najprej z mašilom: »Mh /.../,« nato pa še: »In pri tem ste dobili podporo gospoda Janše?« – s čimer šele smiselno zaključí svoje prvotno vprašanje.

Zelo podoben je primer poskusa provokativnega vprašanja, ki ga je Slak v isti oddaji zastavil predsedniku uprave KD Groupa Matjažu Gantarju:

Pa boste to /.../ recimo to opcijo [o] če pogledam v časopisne članke: veliko se je govorilo, veliko se je pisalo, da bosta v Mercator vstopila Istrabenz in [o] Pivovarna Laško [o], v zameno pa naj bi [o] vi [o] pa naj bi vam Pivovarna Laška [o][o] Laško prodala Delo [o], vlada pa naj bi vam na ta način dovolila vstop v Abanko. Bomo o tem, bo to drugi del zgodbe – prvi del zgodbe je že dobil potrditev – *(govorec nesmiselno pospeši, tako da med vrinjenim stavkom pred vezajem in nadaljevanjem povedi ni ločnice)* dobil potrditev v prihodnjih dneh morda (↓) V prihodnjih mesecih (↑)

Z vprašanjem je skušal voditelj motivirati gosta, da bi mu razkril (skrite) motive o nadaljnjih poslovnih odločitvah, vendar je vprašanje postavil zmedeno in nanizal preveč podatkov, zato se je Gantar precej zaprl in odgovarjal v enozložnicah – voditelj pa s tem ni dosegel zelenega učinka, zato je začel postavljati podvprašanja.

Členjenje besedila s smiselnimi premori je eden od najučinkovitejših retoričnih prijemov, vendar je analiza pokazala, da se predvsem Slak tega ne zaveda.¹¹ Pomanjkanje premorov v toku njegovega govora dela poslušalce pred televizijskim sprejemnikom nervozne, še huje pa je, da se pogosto izkaže, da dela nervozne tudi goste v studiu. To Slaku jemlje voditeljsko kredibilnost, njegovim vprašanjem pa težo in smiselnost. Še tako pronicljivo vprašanje namreč izzveni, če je slabo postavljeno. Na področju rabe premorov bi se lahko Slak veliko naučil od svoje kolegice Hrenove. Prav raba premorov je namreč v njenem govoru tista prvina, ki ji daje kredibilnost, poslušalca (tudi tistega, ki mu je vprašanje namenjeno) pa umiri, saj upočasni tempo govora in ga naredi bolj razumljivega. Za ponazoritev navajamo zgled iz oddaje »Operacijske mize« (30. maja 2006):

Samo eno vprašanje /.../ da bomo tudi drugi, ki se manj spoznamo na tehnične specifikacije, na /.../ te stebre teh operacijskih miz vedeli /...//.../ Vi ste v ponudbi torej ponudili Trumpfove mize v skupni vrednosti 400 milijonov, 386 milijonov. Koliko od tega bi plačali – če bi bili izbrani – proizvajalcu /.../ in kolikšen delež ostane vam, vašemu podjetju? /.../ Ali da vas prehitim, po mojih informacijah bi plačali 300 milijonov /.../ se pravi, okrog 100 milijonov bi ostalo vam.

Zgornji primer kaže, da Hrenova premore uporablja na dveh mestih: redkeje tam, kjer išče besedo, s katero bi nadaljevala (drugi premor), in pogosteje tam, kjer z njimi smiselno poudarja tok govora (vsi ostali premori).

¹¹ Slak s svojim govorjenjem daje vtis, da se boji uporabljati premore, zato namesto tišine pogosto uporabi mašilo ali nesmiselno pospeši. Delno lahko to pojasnimo z vzdušjem v studiu med oddajo, ki je običajno veliko bolj napeto kot vzdušje med Tarčo. Govorci si morajo v Trenjih pogosto izboriti besedo, so veliko bolj nervozni in »ljudski« (v smislu prepirljivosti, rabe zaznamovanih besed ipd.). V tej luči je predvsem zanimivo opazovati, kako različno se isti govorec vede, ko je gost v Tarči, in kako, ko nastopa v Trenjih – toda to je že lahko predmet nove raziskave.

5.1.3.2 Jakostna izrazitost

Po Toporišiču (2000: 540, 541) so v stavku najpogostejše normalno naglašene besede; njihovo čisto nasprotje so nenaglašene besede ali naslonke; poleg normalno naglašanih besed so nekatere besede oslabiljeno naglašene; po drugi strani pa se lahko naglašenost poveča do poudarjene naglašenosti (kar imenujemo kar poudarjenost). Avtor dodaja (2000: 542), da je jakostna členitev povedi izredno pomembna zlasti za pravilno in primerno branje, »ker je od nje odvisna stavčna intonacija. S tega stališča je v vsakem segmentu treba odkriti njegovo jakostno težišče, ker se v njem začenja in ločevalno oblikuje t. i. glava stavčne intonacije«. V spontanem govoru je težje nadzorovati jakostno izrazitost besedila kot vnaprej pripravljenem, branem govoru. Kljub temu pri analiziranih govornikih ne naletimo na večje nepravilnosti; še najbolj očiten primer so nekatere poudarjene naslonke (gl. poglavje 5.1.2).

5.1.3.3 Stavčna intonacija

»Stavčna intonacija je značilna podoba tonskega poteka v edinem segmentu ali vsakem segmentu večsegmentne povedi /.../ Tudi stavčna intonacija ima svoje tipične oblike, imenovane intonemi. Intonemi so, kakor fonemi, pomensko razločevalni, in sicer v tem smislu, da nam povedo, ali je poved pripovedna, velelna, želelna – ali je vprašalna – ali pa vzklična« (Toporišič 2000: 543, 544). Analizirana govornica pogosto uporablja dopolnjevalnovprašalne povedi, ki imajo intonacijo kakor pripovedne, kar dosledno upošteva. Slak denimo v oddaji »Kdo je kos korupciji?« (10. novembra 2005) poslanki LDS Darji Lavtižar Bebler intonacijsko ustrezno zastavi vprašanje; vendar pa naredi neustrezen prehod med dvema deloma vprašanja, saj intonacijsko ne nakaže prehoda iz ene povedi v drugo:

Gospa Bebler, kaj vi pravite na te pomisleke oziroma zakaj jih imate vi *(govorec intonacijsko nadaljuje na isti ravni, v ničemer ne nakaže, da tvori že nov stavek)* menite, da ta nova komisja, ki bo delovala po novem zakonu, ki bo sestavljena iz parlamentarcev [o] vladajoča koalicija poudarja to prednost, da bo opozicija imela večino. Zakaj vi menite, da ne bo dobra ne bo dobro izvajala nadzora (↓)

Verovnikova pri številnih novinarjih televizijskih hiš opaža (2005d: 35), da »povedi, ki so tvorjene v povednem naklonu (torej ne vzkličnem in ne vprašalnem), izgovarjajo tako, da na

koncu, ob izgovoru zadnje besede v stavku glas občutno dvignejo, namesto da bi ga, kot velevala pravila nezaznamovanega govora, glede na začetno tonsko višino spustili«. Takšnih napak pri analiziranih govornikih nismo našli v zadosti veliki meri, da bi jih lahko označili za sistemsko napako v njunem govoru. Večkrat pa intonacijsko neustrezno zastavlja dopolnjevalnovprašalne povedi Hrenova, saj jih tvori kot odločevalnovprašalne. Navajamo zgled iz oddaje »Operacijske mize« (30. maja 2006): »[ð] doktor Pirnat, je tak način donacije – o tem je zdej v zadnjih dnevih veliko slišati – /.../ obvod [ðm] ovinek okrog javnega razpisa inð /.../ izbira ponudnika na javnem razpisu ali skozi pogajanja (↑)«.

5.1.3.4 Register

»Register imenujemo relativni tonski položaj stavčne intonacije. V navadnem govorjenju uporabljamo pretežno srednji tonski pas svojega govornega tonskega območja (npr. basa, baritona, alta, soprana ipd.); višje prehajamo le pri posebnem poudarjanju; na dnu srednjega pasu se navadno končajo pripovedne kadence« (Toporišič 2000: 553). Oba analizirana govornika večino časa govorita v srednjem tonskem pasu svojega govornega tonskega območja. V posameznih primerih predvsem Hrenova zaide v zgornje tonsko območje, v katerega lahko govornika po Toporišiču (2000: 553) med drugim zanese ob nervozi – kar se potrdi tudi pri Hrenovi, ki v omenjenem tonskem registru govori, ko je razburjena in želi gostu dokazati, da ne govori resnice ali da okoliši. Slakov govorni register je precej umirjen in ne zaznavamo nenavadnih odmikov od naravnega tonskega območja.

5.1.3.5 Hitrost govora

Hrenova praviloma nima težav s hitrostjo govora, saj ta v povprečju ni ne prehiter ne prepočasen. Vendar pa enakomerna hitrost govora ne pomeni, da poteka govor nenehno na ravni premice, saj ga razgiba z ostalimi fonetičnimi prvinami. Ali kot pravi Toporišič (2000: 553), »/k/ar je v naši besedi bolj pomembno, napravimo izrazito tudi s primerno upočasnjem izgovorom; kar je manj važno, pa hitreje preletimo. Jedro stavka se pove počasneje kot prehod, včasih tudi počasneje od izhodišča; vrinjeni stavek pa navadno izgovorimo hitreje od sobesedila«.

Slakov govor pa je pogosto prehiter, kar je verjetno v precejšnji meri posledica stresnega vzdušja v studiu – gostje so v Trenjih običajno precej bolj ostri in zaletavi kot v Tarči in pogosto ne počakajo, da jih voditelj napove, pač pa si besedo vzamejo kar sami (gl. poglavje 5.1.3.1).

5.1.3.6 Obarvanost glasovja

»Stavčnofonetično barvanje zvočnega gradiva povedi (in sploh besedila) je posledica spremembe odzvočnega prostora v ustih. Najpogostejše je normalno barvanje, tako, ki ne zbujajo posebne pozornosti« (Toporišič 2000: 554). Barva glasu je lahko pozitivna ali negativna; po Toporišiču (prav tam) je tipično negativno barvanje nosljanje, nekatere osebe pa imajo »posebno lepo glasovno barvo; to jim daje dragoceno prednost pred občinstvom«. Analizirana govorca v barvi glasu ne odstopata od povprečja: barva njunih glasov je nevtralna in ne odstopa ne v negativno ne v pozitivno smer.

5.1.4 Mašila

Najpogostejša in tudi v analiziranem govoru najbolj opazna prvina, ki je močno prisotna tudi v našem vsakdanjem govorjenju, nastane pa kot posledica sprotnega tvorjenja povedanega, je uporaba mašil. »Mašilo je vsako jezikovno sredstvo, ki ga v svojem govoru uporabljamo brez prave potrebe, ne vpliva na njegovo sporočilno, prepričevalno, pridobivalno, argumentativno in estetsko raven. Nasprotno, mašila so moteča« (Kalin Golob 2001: 74). Kalin Golobova predlaga (2001), naj govorec opazuje svoj govor in razmišlja o njem, saj bo le tako odkril, katere odvečne prvine dodaja, in šele, ko se jih bo zavedal, jih bo lahko odpravil. Tudi Verovnikova ugotavlja (2005b: 29), da se k mašilom zatekajo mnogi govorce, »pa naj gre za razvlečen polglasnik, ki je pri vseh govorcih najpogostejši, ali za t. i. retorična mašila, besede ali zveze, ki v govor ne prinašajo pomena, temveč jih govorec uporabi le zato, da ni tiho, da torej poslušalcu daje vtis neprekinjenega govornega toka (npr. recimo, torej, bi rekel, moram reči, da ...)«.

Predvsem Uroš Slak prepogosto in zelo neselektivno uporablja mašila, ki so vseh mogočih vrst. Od za novinarje tako značilnega »Poglejte, ...«, do skoraj neskončne uporabe [ɔ] in [ɔm], zelo pogosti pa so tudi »mh« in »mhm« ter »v bistvu« in »dobro«.

S »Poglejte, ...« začne skoraj 50 odstotkov svojih vprašanj, predvsem tista bolj zapletena in poglobljena, kar pa se v praktično vseh primerih izkaže kot neustrezno. Pomensko težišče namreč postavi na besedo, ki sama na sebi ni nosilka pomena, nadaljevanje govora pa tvori v obliki odvisnega stavka, pri čemer se skoraj praviloma izgubi v poplavi besed. Glede na to, da so Trenja oddaja z več gosti, bi bilo zato morda smiselno, če bi namesto večnega »Poglejte, ...« pogosteje uprabil imena in priimke svojih gostov. Res je sicer, da proučujemo televizijsko oddajo, zato so imena in priimki gostov praviloma ob njihovem odgovarjanju zapisana na dnu ekrana, vendar pa bi bilo bolj elegantno, če bi voditelj nekaj svojih »Poglejte, ...« zamenjal z direktnim naslavljanjem vprašanega. Dokaj posrečeno je tako začel vprašanje predsedniku Demokratske stranke upokojencev Karlu Erjavcu v oddaji »Drnovšek : Janša« (22. februarja 2007). Skušal ga je izzvati, kako to, da njegova stranka (ki je v vladi) podpira kandidata za guvernerja Banke Slovenije, ki nima premierjeve podpore; vendar pa je dober začetek vprašanja (če odmislimo začetni [ɔ]) izzvenel v zapletenosti nadaljevanja vprašanja in ogromni količini mašil:

[ɔ] Kako pa to, gospod Erjavc /.../ vaša stranka pa je podprla /.../ ɔpredlog [ɔ] če se ne motim [ɔ] Drnovška, da [ɔ] naj bi bil kandidat ɔgospod Rant. Kje ste zdej torej ɔvi [ɔ] v_tem **da tako rečemo** ɔsporu, **ne**, glede na to, da je predsednik ɔdržave, imamo tale, oziroma predsednik vlade, imamo magnetogram, **a ne**, ko sta se pogovarjala med sabo predsednik ɔDrnovšek pa predsednik [ɔ][ɔ] Janša je dejal, predlagal, da mu je, ɔdejal, da se mu ne zdi pametno, da bi Drnovšek predlagal kandidata, ki se ni prijavil in da bi veljalo spoštovati ustaljeno proceduro, se torej posvetovati_kje ste zdej vi v tem ɔsporu, **ne**, a ste na strani predsednika države ɔDrnovška ali strani predsednika /.../ **da tako rečem**, če pogledava funkcijo vlade, **a ne**, vašega predsednika Janše (↓) Glede na to, da podpirate gospoda Ranta. (*poudarila B. G.*)

Podobna je tudi uporaba mašil »mh« in »mhm«, ki ju Slak uporablja predvsem za skakanje v besedo. Ker gosta noče neposredno prekiniti, med njegovim odgovarjanjem uporablja omenjeni mašili, kar deluje izredno moteče. Ob poplavi oddaj z več govorniki se voditelji pogosto znajdejo v nevhvaležnem položaju, ko morajo gostom jemati in dajati besedo ter to početi objektivno in uravnoteženo, vendar se očitno ne zavedajo, da mašili »mh« in »mhm« nista prava pot – prehitro sta namreč prepogosti, voditelj pa je namesto mediatorja slišan kot pokvarjena plošča.

Tudi »v bistvu« je mašilo, ki ga javni govorniki uporabljajo zelo pogosto, a večinoma neutemeljeno. Spodnji primer je iz oddaje Trenja 1. septembra 2005 – v enem samem vprašanju voditelj Slak uporabi natanko deset mašil:

Poglejte, gospod Jankovič [ɔ] vi ste bili zelo razburjeni nad ravnanjem predsednika /.../ predstavnikov predsednika KAD-a [ɔ] in SOD-a. **V bistvu** [ɔ], kaj vas je **v bistvu** najbolj razburilo, zdaj **v bistvu** vemo, da ste vsi trije sedeli na tisti skupščini (*skoraj smeh*), v isti sobi, za isto [ɔ] mizo, in da ste vsi **v bistvu** vedeli /.../ da kaj se je zgodilo, navzven /.../ pa tega niste povedali, oziroma predstavnika KAD-a in SOD-a vam nista povedala [ɔ], da da da bi vam povedala nova imena nadzornega sveta. (*poudarila B. G.*)

Tudi Zupančičeva ugotavlja (2006: 53), da Slak, ki je bil kot voditelj Odmevov na Televiziji Slovenija zgled umirjenega, a pronicljivega izpraševalca, Trenja vodi precej živčno, saj svoje goste »priganja, jih grobo prekinja, maha z rokami in pri govoru uporablja celo vrsto mašil«. Dodaja še, da se je ob koncu neke oddaje ena od gledalk po telefonu pritožila, da je Slak več kot 53-krat izrekel mašilo »recimo«.

V nekaterih vprašanjih Slak uporablja številne kazalne zaimke, ki na potek in pomen vprašanja nimajo nikakršnega vpliva, zato jih prav tako lahko štejemo k mašilom. V oddaji »Kaj je razumno?« (16. marca 2006) tako nagovori kar dva gosta, predsednika Vrhovnega sodišča Franca Testena in odvetnika Boštjana Verstovška:

Gospod Testen, vi ste predsednik Vrhovnega sodišča, kakšno pa je vaše mnenje, kako pa vi vidite tukaj **to** odgovornost za **te** stvari, za **to** sojenje v nerazumnem roku, oziroma za **to**, da se nam dogajajo **taki** primeri, da zaradi **tega** sojenja v _nerazumnem roku mora država potem plačevati odškodnine.

Gospod Verstovšek, mene pa zanima, kakšne so **te**; vaša pisarna ima največ **teh** tožb, ne, kakšne so **te** vaše izkušnje, kje so [ɔ] **ti** razlogi [ɔ] za **te** stvari in seveda, kaj piše v **teh** sodbah, recimo, kaj je zdej razumen rok, nerazumen rok za naša sodišča, kaj pa za tujino. (*poudarila B. G.*)

Lidija Hren najpogostejši mašili [ɔ] in [ɔm] uporablja precej poredko in gledalec dobi občutek, da se ves čas zavestno opominja, da je molk ušesom bolj prijazno in običajno tudi bolj učinkovito sredstvo za zbiranje misli. Vendar pa opazno prepogosto zaključuje povedi s

pogovornim členkom »ne«, ki nima nikalni, pač pa trdilni pomen (soroden členku kajne). Podobno kot Slak tudi ona veliko svojih vprašanj začenja z »dobro ...«, s čimer želi narediti nekakšen miselni preskok z ene teme na drugo in zbrati misli, zato ji ga lahko v nekaterih primerih celo oprostimo. Na tem mestu navajamo primer precej neposrečenega vprašanja enemu od gostov v oddaji »Zmagovalci in poraženci« (28. februarja 2006): »Dobro, vprašanje je, tukaj smo slišali, ne, ni bilo naključje. Ali je oblast [Ø] vlada, parlament /.../ ali je vedela za te stvari, ki se dogajajo znotraj [Ø] to turbulentno dogajanje okrog lastništva, okrog tudi izrinjanja delničarjev malih?«

Voditeljica Tarče svojim gostom praviloma ne skače v besedo, vendar jim prav tako ne pusti, da bi se preveč razživali ali skrenili od konkretnega odgovarjanja na vprašanje. Ko gost govori, ne uporablja medmetov »mh« in »mhm«, ki sta tako pogosta v Slakovem govoru, pač pa eventuelno zgolj prikima ali odkima, s čimer gostu pokaže, da ga posluša. Daje vtis suverene voditeljice, ki želi dobiti odgovor na vprašanje, zato zastavlja veliko podvprašanj, ki pa jih vkomponira tako, da ne zmede sogovornika in ne deluje vsiljivo. Običajno počaka na sogovornikov vdih (tišino v govoru), zato gledalec nima občutka, da ga je prekinila na silo, kar deluje pomirjujoče in tekoče. Med vdihom gosta Marjana Svetličiča, profesorja s Fakultete za družbene vede, ki je razlagal o svojem položaju malega delničarja (oddaja 28. februarja 2006) tako zastavi podvprašanje: »Vi ste, kot pravite, na skupščine hodili. Ali ste torej imeli možnost sooblikovat' poslovno politiko, ste dobili materiale, ste /.../ dobili na [Ø] ne vem, revizijska poročila [Ø] ste si prizadevali za to?« S tem smiselno usmeri tok njegovega odgovora, pri čemer ne deluje nasilno in ne skoči v besedo.

Delo voditeljice jemlje resno in se zaveda svoje funkcije. Zato gostom ne dovoli, da bi sami usmerjali debato, česar pa pravzaprav običajno niti nočejo početi. V vseh analiziranih oddajah (tudi v oddajah Trenja) smo naleteli na eno samo oddajo, v kateri je gost želel voditeljici diktirati, kako naj oblikuje razpravo. To je bilo v Tarči, 28. februarja 2006, ko je skušal Darko Horvat Hrenovi predlagati, kako naj razdeli oddajo, ona pa ga je zaustavila: »No, to, kako bomo diskusijo razdelili, bi vas prosila, če meni prepustite.« Ko sredi oddaje še enkrat poskuša enako, je bolj osorna: »Ja /.../ kot rečeno, gospod Horvat [Øm] j's s'm plačana za vodenje te oddaje [Ø] pa prosim, če mi to pustite.«

Uporaba mašil je po svoje logična in je, kot pravzaprav vse napake pri analiziranih voditeljih, posledica sprotnega tvorjenja besedila, vendar pa v govor kultiviranega govorca ne sodi in se

ji mora znati izogniti. Izhajajoč iz jezikoslovne analize ugotavljamo, da je prekomerna uporaba mašil v govoru Uroša Slaka tisti moteči element, ki mu jemlje največ voditeljske kredibilnosti. V bodoče bi moral nekaj svoje pozornosti nameniti tudi temu segmentu svojega govora, saj tudi zelo pomembne ugotovitve, ki jih kot voditelj posreduje svojim gostom in občinstvu, razvodenijo ob tako enormni količini mašil. Res je, da je Slak obremenjen z veliko bolj množično produkcijo kot Hrenova (Trenja so na sporedu vsak teden, Tarča enkrat mesečno), vendar to ne bi smelo biti opravičilo za slabo govorno pripravljenost na oddajo. Nenazadnje je voditelj oddaje njen prepoznavni znak, njegova govorna jasnost in usposobljenost pa nujna lastnost – če gledalec postane pozoren na to, kako govori voditelj, bo le težko obdržal rdečo nit pri tem, kaj govori. In prav pogoste motnje pri razumevanju Slakovega govora, do katerih pride zaradi prekomerne uporabe mašil, so element, ki močno vpliva na vsebinsko kvaliteto oddaje.

5.2 Izbira jezikovnih sredstev

Jezikovna sredstva, ki sta jih izbirala voditelj, so bila večinoma stilno nevtralna, razen uporabe nekaterih redkejših oblik samostalnikov, ki pa sta jih verjetno vpletla v funkciji doseganja dramatičnosti. Uroš Slak tako uporablja (oddaja 1. septembra 2005) samostalniški rival, kjer tako *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1993: 516, 4. knjiga) kot *Slovenski pravopis* (2001: 1370) predlagata ustreznejšo različico – besedo tekmeč. Stilno zaznamovana je tudi beseda procent, ki ga dvakrat zapored uporabi v oddaji »Kaj je razumno?« (16. marca 2006), kjer lahko rečemo, da bi bila beseda odstotek ustreznejša izbira.¹² Podobna je tudi besedna zveza zdravstvene usluge (ki jo uporabi Lidija Hren v oddaji 14. februarja 2007), kjer je ustreznejša različica zdravstvene storitve.¹³

¹² Procent in odstotek sta sinonima, med katerima je procent prevzeta beseda (iz lat. *pro-*, *centum*; stoti del česa), odstotek pa njegova slovenska sopomenka (enako kot denimo sponzor – pokrovitelj). Kadar v jeziku za nek predmet, pojav ipd. obstaja domača ustreznica, jo uporabimo.

¹³ Usluga in storitev v slovenščini nimata enakega pomena. Usluga je po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (1991: 307, 5. knjiga) nekaj, »kar se naredi za koga iz prijaznosti, naklonjenost, ustrežljivosti«, storitev pa je (1993: 960, 4. knjiga) »naročeno delo, ki se opravi za koga navadno za plačilo«. Zdravstveni sistem je državno regulirana dejavnost, ki jo opravljajo usposobljeni in šolani uslužbenci, ki za svoje delo prejmejo plačilo. Zdravstvene usluge tako praktično ne obstajajo – ustrezen termin so zdravstvene storitve.

V njun govor se občasno vpletajo nekatere pogovorne besede, ki so posledica sprotnega tvorjenja besedila. Lidija Hren tako v oddaji »(Pre)draga zdravila?« (14. februarja 2007) uporabi pogovorno sopomenko samostalnika potrebovati, ko gosta vpraša: »Zakaj rabite toliko podatkov?« Pri izbiri jezikovnih sredstev sta oba voditelja bolj ali manj dosledna in praktično ne uporabljata prevzetih besed; v njunem govoru najdemo zgolj nekatere izposojenke – po Toporišiču (2000: 131) »besede, ki so se docela prilagodile slovenskemu jeziku v izgovoru, pisavi, pregibanju, skladnji« – npr. interpelacija, tranzicija, obstrukcija itd. Raba teh besed je z besedoslovnega vidika utemeljena, saj za pojme, ki jih poimenujejo, nimamo ustrežnejše neprevzete inačice.

Prevelika uporaba tujk in stilno zaznamovanih besed je eden od najhitreje opaznih elementov v posameznikovem govoru in hkrati tudi prvina, ki je lahko med najbolj motečimi. Uporaba tujke na mestu, kjer bi lahko uporabili povsem identično slovensko inačico, ni le nepotrebna, pač pa v medijskem govoru, ki je namenjen množičnemu občinstvu (torej občinstvu najširše starostne, spolne, rasne, verske, izobrazbene itd. strukture), tudi neutemljena. Urbančič je že pred več kot tremi desetletji ugotovil (1972: 69), da »/g/lede tujk pravijo, da se je treba nepotrebnih ogibati. Znano pa je, da takšna opozorila, čeprav se ponavljajo iz generacije v generacijo, kaj malo zaležejo, baje zato, ker se zdi ljudem izražanje s tujkami bolj imenitno«. Govor, ki je prenasičen s tujkami, ni vedno odraz govorčeve izobraženosti in svetovljanstva, pač pa pogostejše sredstvo za pritegnitev pozornosti in potenciranje lastne superiornosti.

5.3 Upoštevanje slovničnih pravil

Najbolj opazna slovnična napaka, ki jo delata oba voditelja, je nepravilni besedni red v njunih povedih. Tako na primer Uroš Slak reče (oddaja 1. septembra 2005) »... kaj se je dogajalo v ozadju prodaje deleža države Istrabenzu in Pivovarni Laško v Mercatorju, na skupščini ...«, medtem ko bi bilo ustrežnejše »...kaj se je dogajalo v ozadju prodaje deleža države Istrabenzu in Pivovarni Laško na skupščini v Mercatorju ...«. Če namreč govorec govori brez posebnih stavčnih poudarkov (kakor je Slak govoril v navedenem primeru), je besedna zveza »na skupščini v Mercatorju« stavčnočlensko gledano prislovno določilo kraja, kjer je samostalnik »skupščina« jedro, »v Mercatorju« pa desni prilastek, ki zgolj pojasni, za katero skupščino je šlo. Podobna je tudi poved, ki jo Lidija Hren izreče v Tarči 28. februarja 2006: »... to

turbolentno dogajanje okrog lastništva, okrog tudi izrinjanja delničarjev, malih,« kjer bi bili pravilni besedni zvezi »tudi okrog« in »malih delničarjev«.

Ime in priimek osebe sta samostalnika in sta zato pregibni besedni vrsti, to pomeni, da ju sklanjamo, kar moramo upoštevati tudi v govoru. Ko tako Slak reče (oddaja 1. septembra 2005): »... vlada Janeza Janša ...«, ohrani priimek v imenovalniški obliki, čeprav bi ga moral spremeniti v roditeljsko »... vlada Janeza Janše ...«. Povsem enako napako naredi tudi v oddaji »Kdo je kos korupciji« (10. novembra 2005), ko se v pozdravnem nagovoru vpraša: »Gre res za obračun predsednika vlade Janeza Janša z Dragom Kosom zaradi zamer iz preteklosti?«

»Razburjenje« je samostalniška beseda, ki se sklanja po prvi moški sklanjatvi, »razburjen« pa pridevniška beseda, ki skupaj z glagolom biti opisuje lastnost oziroma stanje samostalnika. Ko tako Slak reče (oddaja »Nova vlada, nova armada, nova elita« 1. septembra 2005): »... opozicija je razburjenja ...« uporabi roditeljsko obliko samostalnika, medtem ko bi moral pridevniško besedo »razburjena«, ki bi pojasnila lastnost opozicije. Napaka verjetno ni posledica nepoznavanja besednih vrst, pač pa zgolj lapsus linguae, ki je nastal zaradi sprotnega tvorjenja besedila.

Hrenova v oddaji »Zmagovalci in poraženci« (28. februarja 2006) napačno uporabi pridevnik potrebno, namesto katerega bi morala uporabiti naklonski glagol treba. Po Kalin Golobovi (2001: 84) je to precej pogosta in opazna napaka številnih javnih govorcev, ki se ne zavedajo, da je »b/eseda potrebno /.../ pridevnik, ki je lahko v slovenščini levi prilastek ob samostalniški odnosnici /.../ Ne more pa pridevnik potrebno opravljati vloge naklonskega nepregibnega povedkovnika, ki izraža nujnost takega dejanja in se uporablja ob pomožniku z nedoločniškim povedkovnim določilom (treba + biti + nedoločnik).« Besedna zveza Hrenove: »... delnica /je/ premoženje, s katero je pač potrebno znati ravnati,« je zato napačno tvorjena. V tej isti povedi je napačen tudi slovnični spol veznika s katero. Ta se namreč nanaša na premoženje, ki je srednjega spola, in ne na delnico, ki je resda ženskega spola. Zato bi bila povsem pravilna poved: »... delnica /je/ premoženje, s katerim je pač treba znati ravnati«.

Neupoštevanje nekaterih slovničnih pravil je v vsakdanjem govoru posledica sprotnega tvorjenja besedila in narečnih posebnosti (npr. Gorenjci v svojem govoru nezavedno ne uporabljajo dvojine). Glede na to, da se voditelji oddaj na televizijo (in tudi radiu) nenehno

zavedajo, da govorijo najširšemu slovenskemu občinstvu, so bolj pozorni na slovnico kot bi bili v vsakdanjem govoru, kar se odraža tudi pri analiziranih voditeljih. Slovnična pravila tako kar dosledno upoštevata; večina odklonov pa najverjetneje izhaja iz govorne situacije (oddaja v živo) in ne iz nepoznavanja slovnice. Na področju upoštevanja slovničnih pravil po analizi izbranih oddaj težko ugotovimo, ali voditelja »kršita« pravila v takšni meri, da to ni več dopustno za vseslovenska medija. Med slovnične napake bi tako prišteli predvsem nepravilno rabo naklonskega glagola treba (ki smo jo opazili zgolj pri Hrenovi, pri Slaku ne) in nekatere skladijske zadrege (npr. sklanjanje zgolj ene enote v dvobesednih imenih moškega spola). Vendar lahko trdimo, da slovnična pravila niso večja težava analiziranih voditeljev.

5.4 Vnaprejšnja priprava govora pri informativni razpravljalni oddaji

Začetek in konec oddaje sta prvi in zadnji stik občinstva z njo. Pri pogovornem tipu oddaj, kakršni sta Tarča in Trenja, sta lahko zgolj ta dva dela (uvodni v celoti, zaključni pa zgolj delno, saj voditelj ne more predvidevati poteka oddaje) pripravljena vnaprej, zato lahko pri analizi uvodnih besed in zaključnih misli pričakujemo rabo govorjenega knjižnega jezika. V uvodu voditelj praviloma pozdravi, razloži motive za nastanek oddaje in izpostavi temeljna vprašanja, na katera bo skušal skupaj z gosti poiskati odgovore. Voditelju je namenjena tudi zadnja beseda v oddaji, ko praviloma strne povedano in napove nekatere smernice za naprej. Glede na to, da je na televiziji določeni oddaji namenjena točno določena dolžina, za konstruktivne zaključke pogosto zmanjka časa. To je še zlasti očitno pri Trenjih, kjer voditelj Uroš Slak zaključuje oddajo v nekaj sekundah, medtem ko se na ekranu že vrti izhodna špica. Pri tem je treba poudariti, da Trenja potekajo v živo in so omejena s številnimi oglasnimi bloki, zato jih Slak vodi precej manj poglobljeno in prepušča zadnje misli gostom. Tarča je na drugi strani posneta oddaja, ki jo sicer resda objavijo v celoti (in je ne montirajo), vendar pa voditeljica Lidija Hren ni omejena z oglasi, ker jih med oddajo ni. Medtem ko oba voditelja začetku oddaje namenita precej veliko pozornost, so konci Trenj torej praviloma precej bolj odrezani in hitri kot konci Tarče.

V uvodu in zaključku oddaje voditelj najlažje pokaže tisto, kar ga dela posebnega in drugačnega od njegovih kolegov. Kljub temu, da mora ohraniti transparentnost in objektivnost, lahko prav v uvod in zaključek najbolje vnese svoja opažanja, strokovna dognanja ali javno mnenje o obravnavani temi. Dober (ne le govorno, pač pa tudi vsebinsko)

uvod voditelju nemudoma podeli status, ki ga bo obdržal do konca oddaje – v smislu, ali ga bo občinstvo z veseljem poslušalo in mu verjelo ali pa ga bo sprejelo za obvezno zvočno kuliso, ki je pač nujno potrebna, če želimo gledati oddajo. Verjetno ni pretirana trditev, da sta uvod in zaključek oddaji v malem – oba naj bi imela piramidno zgradbo z vrhom (vsebinskim težiščem) na sredini, skozi oba naj bi tekla smiselna vsebinska rdeča nit.

Tarča je scenarijsko zasnovana tako, da voditeljici Lidiji Hren omogoča precej svoboden uvod in vsebinsko tehten zaključek (v katerem povzame bistvene ugotovitve in nakaže najverjetnejše nadaljnje smernice), zaradi česar jo gledalec dojema kot vsevedno opazovalko – ne glede na to, v katero smer se razvija debata, Hrenova obdrži rdečo nit in usmerja svoje goste z jasnimi vprašanji. Pri Trenjih pa je voditelj Uroš Slak od začetka do konca (vključno z uvodom in zaključkom) zgolj mediator, ki primarno zagotavlja, da njegovi gostje čim prej in čim več povedo občinstvu. V uvodih, kjer se morda najboljše pokažejo retorične sposobnosti obeh voditeljev, je Hrenova tako veliko močnejša od njega, saj daje vtis celostno kredibilne in usposobljene novinarke. Pri tem pa moramo upoštevati tudi to, da Tarča večinoma obravnava resnejše gospodarske in politične teme, na katere se voditeljica pripravlja en mesec; Trenja pa enkrat tedensko zajemajo najširši spekter tém – poleg gospodarstva in politike tudi socialne teme s pogostimi poudarki na zgodbah malih ljudi, analizo medijsko izpostavljenih tabloidnih zgodb (npr. prometne nesreče z udeležbo mladih, najbogatejši Slovenci, (ne)ogroženost najstniških manekenk ...) in lahkotne teme, ki nimajo pomembnejšega vpliva na družbo, a so v splošnem zelo gledljive (npr. osmomarčevska oddaja z uspešnimi slovenskimi ženskami, fenomen resničnostnih oddaj ...).

Verjetno ni narobe, da Slak precej raje pusti govoriti gostom, kot pa da bi govoril sam – nenazadnje oddaja obstaja zaradi gostov in ne obratno. Vendar pa gostje Slaka zelo pogosto zasenčijo, medtem ko ima gledalec pri Lidiji Hren občutek, da ves čas drži škarje in platno v rokah in da je zgolj od nje odvisno, v katero smer se bo razvijala oddaja. Pri izgradnji voditelja kot persone je tako vodenje Hrenove precej bolj konstruktivno kot vodenje Slaka.

5.4.1 Začetki oddaj

Trenja se začenjajo z dokaj tekočo voditeljevo predstavitvijo teme oddaje, pri čemer je Slak dokaj statičen (v roki drži liste z opornimi točkami, zato roke premika zelo omejeno, se pa

sprehaja po studiu), govori v različne kamere, kar mu pogosto povzroča preglavice (prezgodaj se obrne od ene kamere in pogleda v drugo, ko ta še ne snema). Voditeljev uvodni govor je običajno tekoč, lahko predvidevamo, da se nanj pripravi, kar je seveda pravilno, saj predstavlja prvi stik gledalca z oddajo. Precej preglavic mu povzroča besedilna fonetika, saj uporablja zelo malo stavčnih poudarkov (v transkripciji so zapisani odebeljeno), kar dela govor monoton (gl. poglavje 5.1.3). Voditelj gostov ne predstavi – gledalec jih zgolj vidi v ozadju – prav tako jim nemudoma ne da besede, pač pa po uvodnem nagovoru predvajajo prispevek, ki dodatno osvetli tematiko oddaje. Navajamo primera začetkov dveh oddaj: »Kaj je razumno?« (16. marca 2006):

Dober večer /.../ Na stotisoče sodnih zaostankov, prvih šestnajst sodb zaradi sojenja v_nerazumnem roku, previsoke ali prenizke norme sodnikov, znižanje plač in plačilo po učinkovitosti, bela stavka nekaterih sodnikov, javni protesti sodniškega **vrha**. /.../ Je slovensko sodstvo na prelomu, je na tisti kritični točki, kjer se sistem lahko poruši (↑), ali pa bosta vlada in sodniki vendarle našli skupni jezik in končno, po petnajstih letih Slovencem omogočili, da bodo do pravice prišli v_razumnem roku (↓) **Še prej** pa bodo morali očitno doseči soglasje v_plačah, te naj bi bile – po predlogu vlade – odvisne tudi od sodnikove uspešnosti. Sodniki temu nasprotujejo in trdijo, da gre za njihovo znižanje. Zato vas nocoj sprašujemo (*kamera z voditelja na računalniško grafiko s seznamom telefonskih števil*) – kôga podpirate v_sporu o sodniških plačah – vlado ali sodnike? Lahko nas pokličete prek stacionarnega telefona, Mobitela ali pošljete esemes prek Simobila (*kamera se vrne na voditelja*) Zdaj pa si pogledjmo, kako meljejo sodni mlini. (*poudarila B. G.*)

In »Kdo je kos korupciji?« (10. novembra 2005):

Dober večer. Koruci /.../ (*nasmešek*) Korupcija je zopet v_središču pozornosti. Če so **nanjo** pred prihodom na oblast opozarjale sedanje stranke vladajoče koalicije, jo zdaj v_ospredje postavlja eldees in Pahorjevi socialni demokrati. Kdo je torej kos korupciji? Tako imenovana Kosova protikorupcijska komisija (↑) /.../ za katero vladna koalicija in Jelinčičev esenes pravijo, da je neučinkovita, meša mêglo /.../ in **brez** potrebe troši milijone davkoplačevalskega denarja za delo, ki bi ga morala tako vlada opravljati policija /.../ in tožilstvo. /.../ Prav nasprotno pa opozicija trdi, da se vlada boji nadzora neodvisne **komisije**, ki lahko gleda pod prste pet tisoč funkcionarjem. Gre res za obračun predsednika vlade Janeza Janša z Dragom Kosom zaradi

zamer iz preteklosti (↓) Vas pa sprašujemo (*kamera z voditelja na računalniško grafiko s seznamom telefonskih števil*) ali se strinjate z ukinitvijo Komisije za preprečevanje korupcije (↓) Pokličete lahko prek stacionarnega telefona ali pošljete esemes prek Mobitela ali Simobila. Rezultat glasovanja bomo ob koncu oddaje tudi **pokomentirali** /.../ (*kamera se vrne na voditelja*) Na terenu pa smo pogledali, kakšen je epilog oziroma kaj se dogaja /.../ z zgodbami, ki jih je razkrila /.../ protikorupcijska komisija.¹⁴ (*poudarila B. G.*)

Tarčo uvede glas nevidnega napovedovalca, ki ob predvajanju glasbene podlage napove oddajo in voditeljico. Nato se kamera osredotoči na voditeljico, ki zadržano in profesionalno predstavi temo oddaje. Hrenova je pri tem bolj ali manj statična (z izjemo obračanja h gostom, ko jih predstavlja), dlani ima sklenjene v višini pasu in roke premika zelo omejeno (zgolj v obliki posameznih kratkih migov, s katerimi si pomaga pri stavčnih poudarkih – ti so v transkripciji zapisani odebeljeno). Deluje zbrano in osredotočeno, vendar ne naučeno na pamet. Običajno jo kamera snema v srednjem planu (od pasu navzgor) in ne menja položajev prepogosto. Temo oddaje najprej poda dokaj na kratko, nato pozdravi goste, šele potem podrobneje predstavi temo. Navajamo primer začetka oddaje »Zmagovalci in poraženci« (28. februarja 2006):

Dober večer, spoštovane gledalke in gledalci. Tako nekako na zmagovalce in poražence danes delimo oziroma **prepoznavamo** rezultate certifikatske /.../ privatizacije. Kaj se je dogajalo **vmes** in kaj se bo dogajalo v_bodoče, o tem pa z_nocojšnjimi gosti – naj jih kar predstavim – z_nami so, če začnem na tej strani (*govorka se obrne na svojo desno*) kjer so z_nami /.../ delničarji in lastniki (*govorka vsakega posebej predstavi z imenom, priimkom in funkcijo ter mu zaželi dober večer, na koncu pozdravi še občinstvo v studiu, nato nadaljuje* ...) Preden začnemo s_pogovorom, naj povem, da smo tudi danes pripravili nekaj prispevkov in našo novinarsko raziskavo usmerili v nekatere **ključne točke** desetletne privatizacije s_certifikati. Tako bomo na primer pogledali, kdaj in **kako** se je zgodila koncentracija lastništva, na kakšen način so se oblikovali, se **je** oblikovala pidovska elita – tako imenovana, povprača... povprašali smo nekatere **pomembne** politike za njihove komentarje oziroma

¹⁴ Manjkajoče vejice so v funkciji prikaza Slakove interpretacije besedila – kjer manjkajo v zapisu, jih on ni nakazal v govoru, pač pa je nadaljeval poved z nespremenjenim intonacijskim potekom in hitrostjo.

njihovo vlogo pri tem (↑) začeli pa bomo seveda **z_Aktivo** oziroma primerom osemindeset tisoč delničarjev, ki je pred tedni dvignila veliko prahu – še vedno se ta prah ni polegel – gre v_bistvu za zgolj krako osvežitev spomina, potem bomo nadaljevali s_pogovorom (↑) torej, najprej prispevek. (*poudarila B. G.*)

In »(Pre)draga zdravila?« (14. februarja 2007)

Dober večer, spoštovane gledalke in gledalci. Zagotovo veste, pred očmi javnosti že **nekaj časa** poteka hud spor za podatke med zavarovalnico Vzajemna in nekaterimi lekarnami. /.../ **Vključena** so sodišča, ustavno sodišče, minister za zdravje, informacijska pooblaščenka, /.../ **dokončne** rešitve pa še vedno ni. /.../ Istočasno prihajajo na dan nekateri podatki o sponzorstvih, o bogatih in razkošnih izletih, o zasluških (↓) in ker na koncu vse to vendarle plačamo zavarovanci, ki neposredno ali preko zavarovalnic plačujemo zdravila – seveda tudi druge zdravstvene usluge – /.../ smo se odločili, da nocoj te stvari nekoliko **pobližje**, globlje in predvsem iz [Ø] iz ozadja pogledamo, kaj se torej dogaja, kaj torej v škatlici zdravila vse plačujemo. /.../ In zato so z_nami nocoj kompetentni **gostje** (↑) prihajajo /.../ tako iz vlade, Agencije za zdravila, pravne stoke **in** zavarovalnic /.../ ni pa z_nami predstavnika **lekarn**, torej tiste **druge** strani v tem hudem **sporu** (↑) /.../ [Ø] zato imamo tudi tukaj prazen stol oziroma prazen pult (↑) predsednica Lekarniške zbornice gospa Andreja Čufar je namreč sodelovanje odklonila /.../ po nekem posvetu v_vodstvu Lekarniške zbornice so nam sporočili, da bi sodelovali kdaj drugič in v_kakšni drugačni sestavi. Enako je sodelovanje zavrnila tudi direktorica Celjskih lekarn, ki so v odprtem hudem sporu z Vzajemno ta hip /.../ gospa Lilijana Grosek, ki je istočasno tudi preprečila svojemu advokatu, advokatu Celjskih lekarn [Ø] že dogovorjeno izjavo (↑) **skratka** /.../ kot boste lahko videli tudi v nadaljevanju **oddaje** /.../ [Ø] so vsi lekarnarji ali direktorji, ki smo jih poklicali /.../ sodelovanje zavrnilo. No, jaz upam, da bomo skozi oddajo prišli do /.../ **odgovorov**, zakaj so se **odločili**, da se njihovi argumenti oziroma odgovori nocoj raje **ne** slišijo. Toliko za uvod /.../ začenjamo pa /.../ s_sporom med Vzajemno in lekarnami. (*poudarila B. G.*)

Izjemoma ima Tarča tudi krajše začetke, in sicer takrat, ko ozadja ni treba podrobneje predstavljati in ko hoče dati voditeljica čim prej besedo svojim gostom. Navajamo začetek oddaje »Premoženje funkcionarjev« (8. novembra 2006):

Dober večer, spoštovane gledalke in gledalci. Temo, ki je torej nocoj naša tarča pa seveda med ljudmi **najpogosteje** spremlja vprašanje, kolikšno je **sploh** premoženje naših funkcionarjev in /.../ ali so med tranzicijo obogateli. S tem vprašanjem bomo tudi začeli nocojšnjo oddajo in se **kasneje** dotaknili še nekaterih pomembnih točk /.../ Z nami pa so nocoj gostje, ki prihajajo tako iz nadzornih institucij kot iz parlamenta oziroma strank /.../ opravne stoke, skratka dober večer vsem in dobrodošli. /.../ /.../ No in preden slišimo vaše odgovore, preden začnemo s pogovorom in vašimi komentarji /.../ paaa najprej prva iztočnica, moga... mogoče kakšen dodaten podatek /.../ [Ø] torej prvi prispevek. *(poudarila B. G.)*

5.4.2 Zaključki oddaj

Trenja se praviloma končajo s predstavitvijo rezultatov telefonskega glasovanja in z zelo kratkim Slakovim govorom, v katerem se gledalcem zahvali za pozornost in jih povabi k ogledu prihodnje oddaje. Običajno se takrat na ekranu že predvaja izhodna špica, zato voditeljev sklepni govor postreže z najosnovnejšo in skopo informacijo: ena Trenja so se pravkar končala, prihodnji teden bodo na sporedu nova. Primer oddaje »Nova vlada, nova armada, nova elita« (1. septembra 2005):

(po koncu prispevka kamera naravnost na Slaka) Zdaj pa pogledjmo končne rezultate telefonskega glasovanja, ki se bodo *(kamera z voditelja na računalniško grafiko z rezultati glasovanja)* izpisali na ekranu (↑) ali menite, da bo vlada uresničila obljube o umiku države iz gospodarstva (↑) da triinštirideset odstotkov, ne /.../ sedeminpetdeset odstotkov (↑) število klicev nekaj več kot tri tisoč *(kamera se vrne na voditelja)* Slišali ste torej, kaj nas čaka v prihodnosti *(v spodnjem delu ekrana se vrti izhodna špica z imeni vseh, ki ustvarjajo oddajo)* kako naj bi se država umaknila iz gospodarstva *(nasmešek)* mi na to še vedno čakamo (↑) videli bomo, kdaj se bo zgodilo *(s kazalcem pokaže v kamero)* Trenja zopet prihodnji četrtek, hvala, ker ste bili z nami (↓) *(nemudoma se obrne stran od kamere k svojim gostom, vsakemu seže v roko, šele nato kamera neha snemati)*

Tarča ima običajno daljši in konstruktivnejši zaključek. Hrenova zbere nakatere poudarke iz oddaje, izpostavi motive zanjo in nekaj ugotovitev večera. Nato se zahvali gostom in gledalcem, zaželi lahko noč, šele nato režiser zavrti izhodno špico. Oddaja »Zmagovalci in poraženci« (28. februarja 2007) se je končala:

Dobro, spoštovani gostje, spoštovano občinstvo [Ø] Tudi ta ane na koncu /.../ ta razprava in ta polemika kaže, da stvari niso preproste. Nocoj odgovora dokončnega še ni. Bomo videli, v k'teri smer bo šla zakonodaja, kaj se bo zgodilo z_delniškimi družbami oziroma finančnimi holdingi. Ali bodo morali izločiti del premoženja ali se bodo oblikovali vzajemni skladi, kakšna bo res zaščita malih delničarjev [Ø] No, to bomo počakali. Kako se je dogajalo v preteklosti, smo videli, z_roko v_roki – več ali manj – oblasti. Današnja politika, nova oblast se še malo ozira okoli, ne, kot rečeno bo do konca leta; bomo videli, kaj bo. V_vsakem primeru pa velja dejstvo, ne, kot smo tudi že slišali [Ø] da je v tržnem gospodarstvu delnica premoženje, s katero je pač potrebno /.../ znati ravnati, ne. /.../ Hvala vam [Ø] vsem gostom še enkrat, vas, spoštovani gledalci in gledalke, če ste nas spremljali pa hvala za pozornost in lahko noč.

6. SKLEP

Pisana slovenščina je v razvoju dobila številne priročnike in je danes dobro kodificirana, na področju govora pa od Ruplovega pravorečja pred več kot 60 leti nimamo skoraj ničesar oprijemljivega. Edini dober priročnik za javne govorce je izšel leta 2004 pri založbi Aristej (*Slovenska zborna izreka* Cvetke Šeruga Prek in Emice Antončič), kar pa še zdaleč ne pomeni, da je govor javnih govorcev kodificiran in dorečen. Verovnikova ugotavlja (2004), da bi bilo govorjeni knjižni jezik treba raziskovati v dveh smereh: »prvič, razvojne težnje v govorjenem knjižnem jeziku, ki jih kodifikacija še ni zajela; drugič, značilnosti govora, ki se oddaljuje od ožjeknjižnega, in okoliščine, v katerih se to dogaja«.

Po osamosvojitvi je tudi Slovenija stopila na pot globalizacije, kar je bilo za jezik prej slabo kot dobro. Na eni strani so se sicer res pojavile težnje po čim večji enotnosti jezikovnega izraza, vendar pa se je obenem »z odprtjem medijskega prostora in razvojem številnih radijskih, v zadnjem desetletju pa tudi televizijskih postaj začel uveljavljati tudi regionalno obarvan govor, ki je z javljanjem v živo s kraja dogodka (nelektorirani, nepripravljeni govor) postal še bolj vpliven (poslušan in slišen)« (Tivadar 2004: 172). Enako ugotavlja tudi Verovnikova (2004), ki problematizira prav sprotno tvorjenje govora. »S prenovitvijo programskih shem in konceptov stalnih oddaj so se začeli novinarji pogostejše pojavljati kot bralci svojih besedil in kot poročevalci v živo. Hkrati z zmanjševanjem vsebinskega nadzora nad njihovimi prispevki se je umikalo tudi jezikovno pregledovanje« (Verovnik 2004: 159).

Z analizo govora dveh voditeljev informativnih razpravljalnih oddaj smo problematizirali prav sprotno tvorjenje kultivirane televizijske govorice. Kljub temu, da sta oba govorca jezikovno in glasovno usposobljena in se oba ponašata z dolgo kariero na televiziji, jima je govorjena beseda povzročala kar nekaj preglavic. Njun govor smo razčlenili na posamezne ravni od govorne realizacije in izbire jezikovnih sredstev pa do upoštevanja slovničnih pravil, hkrati pa smo upoštevali tudi govorno situacijo – oba vodita oddajo, ki terja dobršno mero spontanosti in ne more biti v celoti pripravljena vnaprej, poleg tega pa se pogovarjata z gosti, ki izhajajo iz različnih govornih okolij, čemur se v želji po doseganju pristnosti prilagajata tudi voditelja. Tabela prikazuje njune najpogostejše odklone od govorne kultiviranosti:

Tabela 6.1: Govorna kultiviranost Lidije Hren in Uroša Slaka

	LIDIJA HREN	UROŠ SLAK	SKLEPI
KVALITETA SAMOGLASNIKOV	– izginotje nekaterih glasov, predvsem glagolske pripone <i>-i</i> v nedoločniku in namenilniku – izguba nenaglašene končnice <i>-o</i> pri samostalnikih srednjega spola – občasno obrnjena izgovorjava soglasniškega sklopa <i>-nj</i>	– izginotje nekaterih glasov, predvsem glagolske pripone <i>-i</i> v nedoločniku in namenilniku – izguba nenaglašene končnice <i>-o</i> pri samostalnikih srednjega spola	Kvaliteta in kvantiteta samoglasnikov v večini primerov ni posledica pomanjkanja govornega znanja, pač pa sprotnega tvorjenja besedila v jezikovno precej sproščeni situaciji (pogovorni oddaji, ki običajno teče v živo in terja nenehno prilagajanje gostom).
NAGLAS IN NAREČNOST	– ne uporablja narečnih prvin – pogosti odmiki v ljubljanski pokrajinski pogovorni jezik	– ne uporablja narečnih prvin – posamezne značilnosti osrednjeslovenskega pokrajinskega pogovornega jezika	Glede na tip oddaje, ki jo vodita, je občasna uporaba prvin pokrajinskega pogovornega jezika dopustna in je ne moremo označiti kot napako.
ČLENITEV S PREMORI	– smiselna členitev s premori	– besedilo členi s premori precej slabo – uporablja preveč premorov in pogosto na napačnih mestih	Predvsem Slak pomanjkljivo uporablja zakonitosti besedilne fonetike, kjer je zlasti problematična členitev s premori. Hrenova na tem področju nima večjih težav.
JAKOSTNA IZRAZITOST	– posamezne naglašene naslonke, sicer brez posebnosti	– posamezne naglašene naslonke, sicer brez posebnosti	Predvsem Hrenova bi morala biti bolj pozorna na nenaglaševanje naslonk.
STAVČNA INTONACIJA	– posamezni kadenčni zaključki vprašalnih povedi	– precej monoton govorni tok zaradi premajhne rabe stavčnih poudarkov	Hrenova je intonacijsko ustrezna, pri Slaku so problematični predvsem stavčni poudarki.
REGISTER	– ni posebnosti	– ni posebnosti	/

	LIDIJA HREN	UROŠ SLAK	SKLEPI
HITROST GOVORA	– enakomerna	– pogosto nesmiselno pospeši, kjer bi bilo celo bolje, če bi naredil premor	Hrenova govori z enakomerno hitrostjo, Slak pogosto nesmiselno pospeši.
BARVA	– ni posebnosti	– ni posebnosti	/
MAŠILA	– nadzorovana uporaba mašil; najpogostejša: [ɔ] in [ɔm]	– zelo pogosta in prekomerna uporaba mašil vseh vrst; najpogostejša: [ɔ], [ɔm], poglejte, v bistvu, mh in mhm	Predvsem Slak slabo nadzira svoj govor in uporablja preveč mašil. Prav to je najbolj moteč element v njegovem govoru, saj mu jemlje kredibilnost in povzroča nervozo pri poslušalcu. Govor Hrenove je na tem področju precej manj moteč, a ne popoln.
JEZIKOVNA SREDSTVA	– večinoma nezaznamovana – nekatere pogovorne besede	– večinoma nezaznamovana – nekatere pogovorne besede	Izbira jezikovnih sredstev je glede na govorne okoliščine pri obeh govorcih ustrezna. Posamezne zaznamovane besede so v funkciji doseganja dramatičnosti in ne nepoznavanja pravil.
SLOVNICA	– občasno nepravilen vrstni red v povedih	– občasno nepravilen vrstni red v povedih	Poznavanje slovničnega znanja je ustrezno; večjih in motečih napak ne zaznavamo.

Delno pojasnilo zgornjega stanja lahko najdemo v tipu oddaj – sta namreč precej dolgi in glede na večje število gostov sta voditelja ves čas prisiljena v sprotne odzive na potek razprave, pri čemer ne smeta izgubiti rdeče niti, kar verjetno res ni najlažja govorna situacija. Vendar pa sta tako Uroš Slak kot Lidija Hren šolana televizijska govorca, ki sta (kot je poudarila Hrenova v oddaji »Zmagovalci in poraženci«, 28. februarja 2006) plačana za svoje delo – ki je v osnovi spraševanje, zato je najmanj, kar lahko storita (in kar gledalec pričakuje, pa pogosto ne dobi), da pokažeta nadpovprečno govorno kultiviranost. Ne glede na vse pa poslušalec večjih motenj v razumevanju ni doživel, zato je vredno razmisliti, da govorna kultiviranost ni enoten pojem, pač pa sestavljen iz bolj ali manj ohlapnih podvrst – elementi,

ki denimo za bralca večernih poročil niso sprejemljivi, so v informativnih razpravljalnih oddajah lahko povsem ustrezni.

Kot je razvidno iz analize izbranih oddaj, govorna kultiviranost ni edini element, ki vpliva na to, ali je voditelj dober ali slab. Razvoj sodobnih množičnih medijev je povzročil, da so televizijski voditelji iz bralcev in napovedovalcev postali persone – medijske osebnosti, ki so zaščitni znak oddaje, pa tudi medija, na katerem delajo.¹⁵ Na celostno podobo voditelja vpliva cel spekter elementov, mediju primeren govor pa je podstat, brez katere se ne da graditi. Prav to je tudi temeljni razlog, zaradi katerega smo se lotili analize govorne kultiviranosti voditeljev informativnih razpravljalnih oddaj. Žanrsko sta namreč Tarča in Trenja kalilnici medijskih zvezd (saj sta voditelja v povsem drugačni vlogi kot voditelji klasičnih večernih poročil – bila naj bi kredibilni in merodajni zreli osebnosti, ki s svojima oddajama celo vplivata na javno mnenje in posledično na nadaljnji tok nekaterih dogodkov), zato nikakor ni nepomembno, da Slak uporablja preveč mašil in se izgublja v poplavi neskončnih povedi ali da Hrenova pogosto zaide v ljubljanski pokrajinski pogovorni jezik.

Voditelja s svojimi odkloni od dobre govorne kulture med novinarji žal nista nikakršni izjemi, saj je že dolgo opaziti trend vse večje pogovornosti in nerazumljivosti v govoru izpraševalcev v medijih. »Šolani radijski in televizijski govorci so od začetkov oddajanja v slovenskem jeziku dalje sicer opravljali pomembno vlogo izobraževalcev, a kaj ko so novi trendi v devetdesetih letih v eter naplavili vse, ki želijo kaj povedati, pa če to znajo ali ne« (Verovnik 2005a: 33). In če že živimo v potrošniškem svetu, lahko s pridom uporabljamo vsaj eno od njegovih prednosti – možnost izbire. Tako kot lahko sami izberemo, kaj bomo kupili, lahko tudi to, koga bomo zvečer (pa čeprav v virtualni obliki) spustili v svoje domove. Namesto da se osredotočamo zgolj na vsebino povedanega, bi morali poslušalci in gledalci postati bolj pozorni tudi na način, kako je bilo nekaj povedano. Levji delež odgovornosti pa je še vedno na strani medijskih govorcev – osebe, ki javno govorijo v medijih (kar niso le televizijski in radijski voditelji, pač pa tudi politiki, strokovnjaki, vremenarji in drugi), bi se morale zavedati teže izgovorjenega in temu dajati veliko pozornost. To pa lahko od njih zahteva le kritično občinstvo.

¹⁵ Na POP TV se vsak oglasni blok zaključi z nekajsekundnim posnetkom enega od »obrazov« televizijske postaje, ki najprej nepremično zre v kamero, nato pa naredi zanj značilno gesto in se nasmehne. To po eni strani personalizira voditelje, po drugi pa povečuje njihovo prepoznavnost v širši javnosti.

SEZNAM TABEL

Tabela 6.1: Govorna kultiviranost Lidije Hren in Uroša Slaka.....	58
---	----

LITERATURA IN VIRI

Bašić Hrvatin, Sandra (2002): *Državni ali javni servis: Perspektive javne radiotelevizije v Sloveniji*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Bourdieu, Pierre (2001): *Na televiziji*. Ljubljana: Krtina.

Brglez, Alja (2005): Kaj lahko stori javni servis? V Slavko Splichal in Ivan Hvala, (ur.): *Za javno Radiotelevizijo Slovenije – zbornik razprav*, 125–126. Ljubljana: Društvo Občanski forum.

Državni zbor Republike Slovenije (2005): *Zakon o medijih*. Dostopno na <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&type=98&mandate=1&vt=7&cl=D&unid=SZ|C12563A400338836C12570290028B3D4&showdoc=1> (29. junij 2006).

Državni zbor Republike Slovenije (2005): *Zakon o Radioteleviziji Slovenija*. Dostopno na <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=zakon+o+radioteleviziji+slovenija&mandate=-1&unid=SZ|C12563A400338836C12570290028B3D4&showdoc=1> (7. maj 2007).

Fiske, John (2005): *Uvod v komunikacijske študije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Gitlin, Todd (1994): *Inside prime time*. London: Routledge.

Head, Sydney in Christopher Sterling (1987): *Broadcasting in America: A survey of electronic media*. Miami: Houghton Mifflin Company.

Hren, Lidija (2004): *Intervju s predsednikom Republike Slovenije Janezom Drnovškom, 10. oktober*. Dostopno na <http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentiweb/AD0A2EEB919EE575C1256F8F00430CB5?OpenDocument> (24. februar 2007).

Hren, Lidija (1999): *Intervju s predsednikom Republike Slovenije Milanom Kučanom, 6. julij*. Dostopno na http://www2.gov.si/uprs/uprs_slo.nsf/13bce3bd416be561c125678c003a8115/d0d7dd0fe465206dc12567a6006ef590?OpenDocument (24. februar 2007).

Kalin Golob, Monika (2001): *Jezikovne reže*. Ljubljana: GV Revije.

Kalin Golob, Monika (2003a): *Jezikovna kultura, jezikovno načrtovanje in evropsko združevanje*. Dostopno na <http://www.centerslo.net/files/File/simpozij/sim20/kalin-golob.pdf> (20. avgust 2007).

Kalin Golob, Monika (2003b): *Jezikovne reže 2*. Ljubljana: GV Revije.

Korošec, Tomo (2004): Stilistika poročevalstva – španska vas. V Melita Poler Kovačič in Monika Kalin Golob, (ur.): *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri*, 17–31. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Košir, Manca (1988): *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Košir, Manca (2003): *Surovi čas medijev*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Leksikon Cankarjeve založbe 2002. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Le Mahieu, D. L. (1988): *Culture for democracy: Mass communication and the cultivated minds in Britain between the wars*. London: Oxford University Press.

Livingstone, Sonia in Peter Lunt (1994): *Talk on television: Audience participation and public debate*. London, New York: Routledge.

Luthar, Breda (1992): *Čas televizije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Luthar, Breda (1998): *Poetika in politika tabloidne kulture*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Newcomb, Horace in Paul Hirsch (2002): Televizija kot kulturni forum. V Aleš Debeljak in drugi, ur.: *Cooltura – uvod v kulturne študije*, 301–313. Ljubljana: Študentska založba.

Perovič, Tomaž in Špela Šipek (1998): *TV novice*. Ljubljana: Študentska organizacija univerze, Študentska založba.

POP TV (2005): *Ob praznovanju 10-letnice POP TV*. Dostopno na http://24ur.com/furniture/files/10let/najbolj_gledan_tv_program.php (15. junij 2006).

POP TV (2006): *Predstavitev Trenj*. Dostopno na http://24ur.com/bin/article.php?article_id=3060258 (4. december 2006).

Požar, Bojan (2004): *Konec molka Molkove*. Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=41,6442,28340 (24. februar 2007).

RTV Slovenija (2007): *Dejavnosti Radiotelevizije Slovenija*. Dostopno na http://www.rtv slo.si/modload.php?&c_mod=static&c_menu=1048033948 (7. maj 2007).

RTV Slovenija (2007): *Predstavitev Tarče*. Dostopno na <http://www.rtv slo.si/tarca/content.php?id=4> (6. januar 2007).

Scannell, Paddy (1991): Introduction: The relevance of talk. V Paddy Scannell, (ur.): *Broadcast talk*, 1–13. London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications.

Schramm, Wilbur (1999): Kako deluje sporočanje. V Slavko Splichal, (ur.): *Komunikološka hrestomatija 2: Razvoj empirične komunikologije v ZDA*, 51–73. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Shattuc, Jane (1997): *The talking cure: TV talk shows and women*. New York, London: Routledge.

Slovar slovenskega knjižnega jezika 1993. Ljubljana: DZS.

Slovar slovenskega knjižnega jezika 1991. Ljubljana: DZS.

Slovenski pravopis 2001. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Šeruga Prek, Cvetka in Emica Antončič (2004): *Slovenska zborna izreka*. Maribor: Aristej.

Tivadar, Hotimir (2003): Aktualna vprašanja slovenskega pravorečja. V Stanislav Gajda in Ada Vidovič Muha, (ur.): *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa/Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji*, 281–299. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej; Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Tivadar, Hotimir (2004): Kaj je prav in kaj resnično (prav) v slovenskem govoru? V *Moderno v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi/40. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 172–178. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.

Tolston, Andrew (1991): Televised chat and the synthetic personality. V Paddy Scannell, (ur.): *Broadcast talk*, 178–200. London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications.

Toporišič, Jože (2000): *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Urbančič, Boris (1972): *O jezikovni kulturi*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Verovnik, Tina (2004): Govorjeni knjižni jezik v televizijskih dnevnoinformativnih oddajah: študija primera. V Melita Poler Kovačič in Monika Kalin Golob, (ur.): *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri*, 157–173. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Verovnik, Tina (2005a): Kaj pa skrb za kulturo govornega izražanja? *Pravna praksa: časopis za pravna vprašanja* 24(16), 33.

Verovnik, Tina (2005b): Tipične pomanjkljivosti javne govorice (1). *Pravna praksa: časopis za pravna vprašanja* 24(19), 29.

Verovnik, Tina (2005c): Tipične pomanjkljivosti javne govorice (2). *Pravna praksa: časopis za pravna vprašanja* 24(20), 23.

Verovnik, Tina (2005d): Tipične pomanjkljivosti javne govorice (3). *Pravna praksa: časopis za pravna vprašanja* 24(21–22), 35.

Vogrinc, Jože (1995): *Televizijski gledalec*. Ljubljana: ŠKUC in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Zajc, Melita (1995): *Nevidna vez*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Zupančič, Jana (2006): *Produkcija in identiteta talk showa – primer: Trenja (Analiza od septembra 2002 do julija 2005)*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

ARHIV ODDAJ:

TARČA (vse oddaje, razen »Zmagovalci in poraženci«, dostopne tudi na spletni strani Televizije Slovenija: <http://www.rtv slo.si/tarca/arhiv.php>):

RTV Slovenija (2006): *Zmagovalci in poraženci*. Tarča, 28. februar, prvi program, 20.00.

RTV Slovenija (2006): *Operacijske mize*. Tarča, 30. maj, prvi program, 20.00.

RTV Slovenija (2006): *Premoženje funkcionarjev*. Tarča, 8. november, drugi program, 20.00.

RTV Slovenija (2006): *(Pre)draga zdravila?* Tarča, 14. februar, drugi program, 20.00.

TRENJA:

POP TV (2005): *Nova vlada, nova armada, nova elita*. Trenja, 1. september, 20.00.

POP TV (2005): *Kdo je kos korupciji?* Trenja, 10. november, 20.00.

POP TV (2006): *Kaj je razumno?* Trenja, 16. marec, 20.00.

POP TV (2007): *Drnovšek : Janša*. Trenja, 22. februar, 20.00.